

SUUDİ ARABİSTAN RAPORU

Muhammed bin Selman'ın İktidar Yürüyüşü ve
Reform Süreci

ŞUBAT 2021

RIAD DOMAZETİ

Suudi Arabistan Raporu

Muhammed bin Selman'ın İktidar
Yürüyüşü ve Reform Süreci

Rapor 135

Ortadoğu

Şubat 2021

Hazırlayan

Riad Domazeti

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör

Ümmühan Özkan

Web Editörü

Sueda Nur Çokadar

Referans için: Domazeti, Riad. *Suudi Arabistan Raporu: Muhammed bin Selman'ın İktidar Yürüyüşü ve Reform Süreci*, İNSAMER Rapor 135. Şubat 2021.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

©İNSAMER 2021

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur.

Sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Nuhun Gemisi

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Nurgül Ersoy

Baskı: Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28

Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	1	Reformların Geleceği	40
Ülke Bilgileri	3	Muhammed bin Selman ve Yeni Dış Politika	44
Ülke Tarihi	5	İsrail’le Normalleşme	45
Suudi Arabistan Krallığı	6	Bahreyn Askerî Müdahalesi	46
Din-Devlet İlişkileri	13	Mısır’da Darbeye Destek	47
Kabileler ve Devlet	15	Suriye Politikası	48
Siyasi Yapı	19	Yemen’e Askerî Müdahale	49
Ekonomik Yapı	22	Katar Ablukası	50
Askerî Yapı	24	Lübnan Hükümet Krizi	52
Arap Baharı ve Suudi Arabistan	26	Dış Politikada Yeni Arayışlar	52
Muhammed bin Selman İktidarı	29	Çin	52
Reform Arayışları	33	Rusya	54
Sosyal Reformlar	33	Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri	55
Ekonomik Reformlar	36	Sonuç: Geleceğe Bakış	57
Dinî Reformlar	38	Sonnotlar	59

GİRİŞ

Suudi Arabistan'ın sahip olduğu finansal imkânlar ve üstlendiği İslam dininin müdafisi rolü hem ülke içinde hem de ülke dışında -Güneydoğu Asya'dan Balkanlara, Kafkaslardan Afrika içlerine kadar- jeopolitik manevra alanını genişletmektedir.

Dünyada bilinen enerji rezervlerinin çok büyük bölümüne sahip olan Suudi Arabistan, Mekke ve Medine gibi kutsal bölgelere ev sahipliği yapması sebebiyle de dünya jeopolitiğinde ve İslam dünyasında önemli bir ülkedir. Doğusunda Basra Körfezi, batısında Kızıldeniz bulunan Suudi Arabistan, Akabe Körfezi ve Afrika Boynuzu'ndaki stratejik konumu nedeniyle de küresel güç mücadelesinde hatırı sayılır bir aktör hâline gelmiştir.

Suudi Arabistan, köklü bir tarihi geçmişe sahip olmamasına rağmen -Soğuk Savaş

ve Arap isyanları sürecinde görüldüğü üzere- doğrudan veya dolaylı dahli sebebiyle birçok savaşta aktif bir şekilde yer almış ve bölgesel düzenin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiş bir ülkedir. Ülke, nüfus ve coğrafi büyüklüğü ile de Körfez hinterlandında doğal bir etki alanı oluşturmaktadır.

Mekke ve Medine'ye ev sahipliği yapması, Arap dünyasında olduğu kadar İslam dünyasında da saygınlığını ve prestijini arttıran bir faktördür. Bu ayrıcalıklı konumu sebebiyle de başta Arap ülkeleriyle olmak üzere birçok bölgesel sorunda arabulucu rolü oynamıştır. Suudi Arabistan'ın sahip olduğu finansal imkânlar ve üstlendiği İslam dininin müdafisi rolü hem ülke içinde hem de ülke dışında -Güneydoğu Asya'dan Balkanlara, Kafkaslardan Afrika içlerine kadar- jeopolitik manevra alanını genişletmektedir. Suudi Arabistan çeşitli vekil örgütler sayesinde de etkili bir statükocu dış politika izlemektedir. Sünni dünyadaki farklı dinî hareketleri destekleyerek, İran karşıtı Sünni ve Arap toplumların liderliğini üstlenmeye çalış-

şan Suudi Arabistan, bugün başta Yemen olmak üzere Katar, Libya ve Suriye gibi bölgesel krizlerin devam ettiği ülkelerde önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır.

2015 yılından itibaren ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda dinamik bir reform ve değişim sürecine giren Suudi Arabistan, Arap isyanları sonucu bölgede oluşan yeni şartlar ve özellikle de 2015'te Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın (MbS) iktidara yükselişiyle iddialı bir modernleşme programı da yürütmeye başlamıştır. Ciddi bir değişim içinde olan

Suudi Krallık, kurulduğu günden bu yana en esaslı ve köklü değişimini yaşamaktadır. Muhammed bin Selman, haleflerinden farklı olarak hızlı ve zahmetli bir modernleşme ve uluslaşma programı başlatmıştır. Suudi devlet yapısının yeniden kurgulandığı bu süreçte krallık, çetin ve sarsıntılı bir sınavdan geçmektedir.

Suudi Arabistan da diğer Körfez monarşileri gibi, Arap Baharı olaylarından bir hayli etkilenmiştir. Her ne kadar ülkede doğrudan bir rejim değişimi talebi veya kitlesel protesto gösterileri yaşanmamış

olsa da bölgedeki değişim, Suudi toplumunun ve bölgesel statükonun değişme ihtimali, krallık açısından kırmızı çizgi olmuştur. Arap Baharı gelişmeleri ışığında Suudi yönetiminin toplumu ve siyaseti etkileyen bazı kararlar aldığı ve gelecekle ilgili yeni projeksiyonlarını hayata geçirdiği gözlemlenmektedir. Arap Baharı'nın getirdiği değişim baskısı, Suudi Arabistan'da kültürel, dinî ve toplumsal birçok reformun hızlandırılmasına sebep olmuştur. Kapalı bir toplum yapısına sahip ülkede, dogmatik ezberlerle enforme edilmiş bir davranış sistemi içinde, hızlı ve iyi bir planlama yapılmadan gerçekleştirilen reformlar, toplum ve aydınlar tarafından ciddi olarak tartışılmaktadır.

Dört bölüm olarak kaleme alınan bu raporda birinci bölümde Suudi Arabistan'la ilgili genel bilgiler verilerek ülkenin ku-

ruluşuna ve tarihî gelişimine odaklanılacaktır. İkinci bölümde Suudi Arabistan'ın siyasi, toplumsal, ekonomik ve güvenlik verileri incelenecektir. Çalışmanın ana hedefini oluşturan 2010 ve sonrası Suudi Arabistan'daki dönüşümün ve reformların analizi ise üçüncü bölümde yapılacaktır. Son olarak Suudi Arabistan'ın yeni dış politika arayışları ve Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin geleceği konuları ele alınacaktır.

Raporda olaylar, kısa tasvirî bilgilerin yanında analitik bir şekilde aktararak sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Suudi Arabistan'ın geçmekte olduğu süreci tarihî veriler ışığında değerlendirmek ve ülkeyle ilgili açıklayıcı bilgiler vermek amacıyla da çalışmanın kapsamı geniş tutulmuştur.

ÜLKE BİLGİLERİ

Suudi Arabistan Krallığı (*El-Memleketu'l Arabiyetü's-Suudiye*), toplam 2.149.690 kilometrekarelik geniş bir coğrafi alan üzerinde yer almaktadır. Ülke nüfusu 34 milyonu geçmiş durumdadır.¹ Ülkenin ismi tarihî veya coğrafi bir mevki belirtmekten ziyade, Suudi ailesinin egemenliğini işaret eden siyasi bir tanımdır.

23 Eylül 1932 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Suudi Arabistan Krallığı; Irak, Kuveyt, Ürdün, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Yemen ile kara sınırına sahiptir.² Ülke topraklarının %95'i çöl ve yarı çöllere aittir. Ülke topraklarının %95'i çöl ve yarı çöllere aittir, tarıma elverişli alan yalnızca

%3 civarındadır. Suudi Arabistan'ın resmî dili Arapçadır ancak İngilizce de eğitim ve iş çevrelerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Başında kralın bulunduğu mutlak monarşi ile yönetilen ülkenin başkenti Riyad'dır.

Ülke nüfusunun çoğunluğu köken olarak bedevi olmakla birlikte, bugün nüfusun %95'i yerleşik bir hayat sürdürmektedir. Etnik olarak ise nüfusun %90'ı Arap, %10'u Afrika ve Asyalıdır. Ülkedeki Arap nüfusun %90'ı Vehhabi, %10'u Şii'dir; ancak ülkede resmî olarak İslam'dan başka bir dine veya İslam içi diğer mezhep ve dinî akımlara izin verilmemektedir.

Körfez'in diğer ülkelerinde olduğu gibi Suudi Arabistan'da da çok sayıda göçmen işçi vardır. Ülke nüfusunun %30'unu (6 milyon) oluşturan göçmenlerin büyük bölümü uzun yıllardır Suudi Arabistan'da ikamet etmelerine rağmen hiçbir siyasi ve medeni hakları tanınmamaktadır. Ülkede ayrıca teknik personel ve uzman olarak çalışan önemli sayıda Avrupalı ve Amerikalı kalifiye işçi de bulunmaktadır.

Suudi Arabistan toplam 13 idari bölgeden oluşmaktadır ve her bölge kraliyet ailesinden bir emir tarafından yönetilmektedir.³ Suudi Arabistan'ın modern idari organizasyonu bu şekilde tanzim edilmiş olmakla birlikte, bugünkü Suudi devleti dört geleneksel bölgeden oluşmaktadır: Hicaz, Asir, Necid ve Ahsa. Bunlar arasında Hicaz, Müslümanların

kutsal toprakları Mekke ve Medine'nin yanı sıra ticaret merkezi olarak öne çıkan liman kenti Cidde'yi içine almaktadır. Asir ise, Hicaz'ın güneyi ile Necran'ı içine alan bölgedir. Suudi ailesinin ana yurdu olan Necid ülkenin ortasında yer almaktadır, başkent Riyad da bu bölgededir. Ekonominin can damarını oluşturan ve petrol üretim alanlarını kapsayan Ahsa bölgesi ise ülkenin doğusundadır. Karışık bir toplumsal yapı arz eden ve Basra Körfezi boyunca uzanan Ahsa, Suudi Arabistan'ın en stratejik bölgesidir.

Ülkenin kara sınırları ve deniz kıtasahanlığı günümüze kadar netleşmiş değildir. Yemen, BAE, Kuveyt ve Irak'la olan kara sınırı ihtilafları devam eden Suudi Arabistan, bu sorunlarını ikili anlaşmalarla çözmeye çalışmıştır; an-

Ülke nüfusunun çoğunluğu köken olarak bedevi olmakla birlikte, bugün nüfusun %95'i yerleşik bir hayat sürmektedir.

cak çevre ülkelerle arasında hukuki sınırlandırma (*delimitation*) anlaşması olmadığından, günümüzde hâlâ birçok sınır meselesi sıcaklığını korumaktadır. Örneğin İbni Suud'un 1920'lerde Asir Emirliği'ni bölgenin yerel yöneticileri olan İdrisilerden ilhak etmesinden bu yana Yemen'le Suudi Arabistan arasındaki sınır sorunu sürmektedir. Her çeşit tahıl, meyve ve sebze üretiminin yapılabildiği bu bölge⁴ aynı zamanda Kızıldeniz kıyısında stratejik bir konuma sahiptir. Benzer şekilde, Kızıldeniz'deki bazı adaların aidiyeti ile ilgili anlaşmazlıklar da çözülebilmüş değildir. 1919 yılında, İbni Suud'un Kuveyt'i topraklarına katmak istemesinden bu yana iki ülke arasındaki sınır ihtilafı devam etmektedir. 1995 yılında Karuh ve Ummu'l Muradem adaları ile ilgili genel bir anlaşma yapılmış olsa da 5.700 kilometrekarelik "tarafsız bölge" ve bölgedeki petrol rezervlerinin kullanımı hakkındaki

ihtilaflar çözülebilmüş değildir. Aynı şekilde, Irak ile yaşanan tarafsız bölge ihtilafı, 1981'de yasal olarak çözülsede nihai bir sınırlandırma anlaşması hâlâ yapılamamıştır.

Suudi Arabistan'ın kara sınırları yanı sıra deniz sınırları konusunda da sorunlar bulunmaktadır. Özellikle Basra Körfezi'ndeki deniz sınırı konusunda İran'la yaşanan anlaşmazlık, birçok cephede kendini göstermektedir. Kızıldeniz'deki sınırlar meselesi de Haziran 2014'te darbe ile Mısır'ın başına geçen Abdulfettah es-Sisi dönemine kadar iki ülke arasında önemli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Mısır ile 2016 yılında Tiran ve Sanafir adalarının Suudi Arabistan'a geçmesini öngören Kızıldeniz Sınır Anlaşması imzalanmış olsa da Sisi muhalifi birçok çevrenin karşı çıktığı bu anlaşma, farklı bir iktidar döneminde yeniden tartışmaya açılacak görünmektedir.

ÜLKE TARİHİ

Bugünkü Suudi Arabistan Devleti'nin tarihi birbiriyle uyumlu üç aşamalı bir süreçtir: Birinci Suudi Devleti (Diriye Emirliği, 1744-1818), İkinci Suudi Devleti (Necid Emirliği, 1824-1891) ve mevcut üçüncü Suudi Arabistan Krallığı (Suudi Krallığı, 1932-).

Muhammed bin Suud liderliğinde Riyad yakınlarındaki Diriye kasabasında yaşayan ve kendi hâlinde bir aile olan Suud ailesi, 1744 yılında bölgeye yerleşen Muhammed bin Abdulvehhab'ın dinî fikirlerinden etkilenmiştir. Aile Abdulvehhab'la yakınlaşarak onun dü-

şüncelerini hem desteklemiş hem de öğretisinden faydalanarak siyasi nüfuzunu çevre aşiretlerde genişletmek için bir fırsat yakalamıştır. Nitekim oluşan bu siyasi ve dinî ittifak⁵ daha zayıf bedevi kabilelere yönelik belirgin bir üstünlük sağlamaya başlayınca, dönemin diğer gelişmelerinin de etkisiyle bölgede yarı özerk bir yapı oluşmuştur. Bu yıllarda Osmanlı Devleti'nin merkezi kontrolünü kaybetmeye başlaması ve Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi gibi gelişmeler de Payitaht'ın Arap Yarımadası'ndaki gücünü sarsmıştır.

Vehhabi hareketinin Osmanlı Devleti'ne karşı isyanları dinen caiz gören tutumu, Suudi ailesine aradığı meşruiyet kaynağını verdiğinden, kısa süre içinde siyasi ve askerî nüfuzunu genişleten aile, Osmanlı Devleti'nin Irak ve Suriye vilayetleri sınırlarına kadar genişlemiştir. “Dini asli hüviyetine döndürme” bahanesiyle yaptıkları yıkımlar ve 1802 yılında Mekke'yi tehdit edecek düzeyde güçlenmeleri, Osmanlı'yı daha sert önlemler

almaya sevk etmiştir. Bölgedeki isyanı bastırmakla görevlendirilen Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, birkaç ay süren kuşatmanın ardından Suudilerin merkezi Diriy'e girip Suudi birliklerini dağıtmayı başarmış ve Suud ailesinin 75 yıla yaklaşan bölgesel hâkimiyeti 1818 yılında sona erdirilerek bölgede yeniden Osmanlı gücü tesis edilmiştir.⁶

Suud ailesinin etkinliği sona erdirilmiş olsa da Mehmed Ali Paşa'ya bağlı Mısır birliklerinin bölgedeki kötü muameleleri, toplumda ciddi bir hoşnutsuzluk oluşturmuştur. Bu durumu iyi değerlendiren Suudiler, 1824 yılında ikinci bir hamle yaparak Necid bölgesinden itibaren küçük bir çevrede kendi özerkliklerini yeniden ilan etmiştir.⁷ Fazla uzun ömürlü olmayan bu ikinci devlet girişimi, 1891 yılında Osmanlı'nın da desteklediği büyük aşiretlerden Reşidilerle yapılan Muleyda Savaşı sonrasında büyük bir darbe almıştır. Akabinde çıkan aile içi rekabet ve çekişmelerden sonra da Necid Emirliği dağılmıştır.

Suudi Arabistan Krallığı

Arabistan Yarımadası'nın Osmanlı denetiminde olduğu dönemde İngilizlerle temas kurarak para ve silah yardımı alan Abdülaziz İbni Suud, bazı yerel kabilelerle güçlü bir silahlı kuvvet oluşturup 1902 yılında Reşidilerin kontrolündeki Riyad Kalesi'ni ele geçirmiştir. Bu tarih, yerel kitaplarda Suudi Arabistan Krallığı'nın kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir. II. Abdülhamid, Suud-İngiliz ittifakına karşı İbnü'r-Reşid'i desteklemiş ancak Reşidiler başarılı olamamıştır.⁸

Kendisine bağlı bedevileri yerleşik hayata geçirmeden kalıcı bir devlet kuramayacağının farkında olan Abdülaziz İbni Suud, bunun için Riyad'ın kuzeyinde suyu olan Artaviye'den başlayarak çölde 150'den fazla yerde *hecer/hicre* denilen yerleşim alanları oluşturmuştur. Kabileler hâlinde iskân ettiği bedevileri bir taraftan ziraata ve yerleşik hayata alıştırmaya çalışan Abdülaziz İbni Suud, bir taraftan da onlara Vehhabi akidesini öğretmenin yollarını aramıştır. *İhvan* (kardeş) adı verilen bu yerleşimciler

Kendisine bağlı bedevileri yerleşik hayata geçirmeden kalıcı bir devlet kuramayacağının farkında olan Abdülaziz İbni Suud, bunun için Riyad'ın kuzeyinde suyu olan Artaviye'den başlayarak çölde 150'den fazla yerde *hecer/hicre* denilen yerleşim alanları oluşturmuştur.

daha sonra Abdülaziz'in askerî gücünü oluşturmuştur. Çöllerde devlet geleneğinden uzakta yaşayan bedevileri devlete itaate alıştırmak için her kabileye ait yerleşim bölgesine bir emir, şer'i hâkim, beytûlmal memuru, iki kâtip ve bir posta memuru tayin edilmiştir. Bu proje Suudi Arabistan'ın kuruluşuna giden yolda atılan en önemli adım olmuştur.⁹

Bedevi kabilelerden oluşan İhvan gücü sayesinde genişleyerek 1. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar faaliyetlerini orta Arabistan'la sınırlı tutan İbni Suud, önce doğudaki Ahsa bölgesinde kontrolünü pekiştirmiş, ardından 1924'e kadar diğer bölgelerdeki Asir, Ceuf, Mekke ve Medine'nin kontrolünü sağlamıştır.¹⁰ İngilizlerin gözetiminde yapılan anlaşmalarla 1926 yılına kadar ülkenin Irak, Ürdün ve Kuveyt sınırları belirlenmiş, 1934'teki Taif Anlaşması'yla Necran ve Cizan bölgeleri de Suud topraklarına katılmıştır.¹¹ 1927 yılından itibaren iki ayrı birim olarak yönetilen Hicaz ve Necid, 23 Eylül 1932 tarihinde yayımlanan bir kararnameyle Suudi Arabistan Krallığı adı altında birleştirilerek bugünkü yönetim kurulmuştur.

1932 yılından 1953 yılında vefat edinceye kadar ülkeyi yöneten Kral Abdülaziz İbni Suud'un çok sayıda yabancı siyasi ve askerî danışmanı olmuştur. Amacı Suudi Arabistan'ı dışarıda bağımsız bir ülke yapmak olan Kral Abdülaziz, 2. Dünya Savaşı esnasında tarafsızlığını ilan etmiş ve akabinde de Arap Birliği Örgütü'ne üye olmuştur. Ülkedeki muhafazakâr kesimin siyonizmi hedef alan ateşli söylemlerine karşın Kral Abdülaziz, Filistin meselesinde İsrail'e karşı Arap dünyasında girişilen savaflara dâhil olmamıştır.

Vehhabi doktrinine katı bir şekilde bağlı olan İbni Suud'un askerî gücü İhvan ile merkezî Suud yönetimi arasında, ideolojik ve dinî sebeplerle çıkan anlaşmazlıklar bir süre sonra tarafları karşı karşıya getirmiştir. Özetle İhvan'ın öfkeli bedevileri, merkezî otoritenin kurmaya çalıştığı modern Suudi Arabistan anlayışına ayak uyduramamıştır. 1930 yılında İbni Suud kendisine sadık mütteliklerle Riyad'ın 260 kilometre kuzeybatısında İhvan'la çarpışarak galip gelmiştir. Ne var ki İhvan'ın ideolojik ve toplumsal etkileri, 1979 yılındaki Kâbe baskınında da görüldüğü üzere, günümüze kadar devam etmiştir.

Suudi Arabistan'ın kuruluşunda motor gücü Vehhabi ideolojinin oluşturduğu kabul edilse de esasında İbni Suud'un İngilizlerle dengeleri gözetmesi, hane-danın varlığı için hayati rol oynamıştır. İbni Suud ayrıca dinî politikaları da ustaca uygulayarak kendisine siyasi bir meşruiyet kazandırmıştır. Riyad'da basit bir hükümet mekanizması kurulmuş, radyo ve mekanize ulaşım ve uçak gibi temel enstrümanlar temin edilmiştir.

Ülkenin yönetim kadroları ise, diğer Arap ülkelerinden getirtilen bürokratlar ve Suudi ailesi üyelerinden oluşturulmuştur.¹²

Kral Abdülaziz'in 109 oğlu olduğu ve iktidarı boyunca özellikle rakip kabile ve aşiretlerle dostluk kurmak için stratejik evlilikler yaptığı bilinmektedir. Bugün Suudi hanedanında 7.000 civarında prens olduğu tahmin edilmektedir.

Kral Abdülaziz'in akrabalık politikası, aile şeceresinin büyük olması gibi unsurlar, aile içinde klanların oluşmasına yine de engel olamamıştır. Hanedan ailesinde özellikle Kral Fahd ve Kral Selman gibi etkili isimlerin üye olduğu ve Sudayri yedilisi olarak bilinen grup hep ön plana çıkmıştır. Nihayetinde

Suudi ailesi ülkeyi, aile üyelerinden oluşan bir aile konseyinin/meclisinin kararları ile yönetmektedir.

Petrolün Rolü

Çöl ortasında kurulu olan Suudi Arabistan'ın kaderini değiştiren olay petrolün bulunmasıdır. O zamana kadar en önemli gelir kaynağı hac ziyaretleri olan ülke, 1933 yılında Amerikalılar tarafından yapılan aramalarda petrolün bulunmasıyla zenginliğin kapısını aralamıştır. İlk olarak ABD ile anlaşarak *Casoc* (California Arabian Standard Oil Company) adlı şirket kurulmuştur. 1938 yılında üretimin başlamasıyla da ülkenin gelirleri hızla yükselmiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında, korunma karşılığı olarak ABD'ye kendi topraklarında askeri üs kurması için izni veren Riyad yönetimi, o yıllarda giderek artan petrol üretimini

kontrol için yine ABD ile birlikte bu kez *Aramco*'yu (Arabian American Oil Company) kurmuştur. Suudi ailesinin *Aramco*'daki payı 1973'te %25 iken, 1974'te %60 ve 1980'de bölgedeki millileştirme hareketlerinin de etkisiyle %100'e yükselmiştir.¹³

Petrolün keşfi yaşam tarzını hızla değiştirmiş; ülkenin ulaşım, iletişim, teknoloji ve yeniliklere kolaylıkla erişimine imkân sağlamıştır. *Aramco*'nun Suudi Arabistan-ABD ilişkileri üzerindeki etkinliği bir yana, Suudi Arabistan'ın ekonomik, sosyal ve eğitim programlarının hayata geçirilmesi konularında da çok büyük etkisi olmuştur.

Kral Abdülaziz'in 109 oğlu olduğu ve iktidarı boyunca özellikle rakip kabile ve aşiretlerle dostluk kurmak için stratejik evlilikler yaptığı bilinmektedir.

Abdülaziz İbni Suud'un 1953'te ölümünden sonra devletin başına geçen oğulları sırasıyla; Suud (1953-1964), Faysal (1964-1975), Halid (1975-1982), Fahd (1982-2005), Abdullah (2005-2015) ve hâlen krallık görevini yürüten Selman'dır (2015-).

Suud bin Abdülaziz yılları daha çok altyapı inşaatları ile geçerken, ABD ile ilişkiler de derinleşmeye başlamıştır. Faysal bin Abdülaziz yıllarında ise iç istikrar pekiştirilmiş, dış politikada oldukça hareketli bir sürece girilmiştir. Arap-İsrail savaşları ve petrol ambarları, komünizmle mücadele, Yemen krizi, İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) kurulması ve Arap sosyalizmine karşı mücadele, bu dönemde öne çıkan başlıklar olmuştur. Bu yıllarda Ortadoğu'da "İslam dayanışması" konseptine vurgu yapan Faysal, Filistin için yaptığı cihat çağrısıyla da popüler olmuştur. Kral Faysal döneminde petrolün dış politika aracı ve siyasi bir silah olarak kullanılması, petrol üreticisi aktörlerin daha ciddiye alınması sonucunu getirmiştir.¹⁴ 1973'te uygulanan petrol ambargosuyla da petrol ihraç eden ülkelerden oluşan OPEC'in uluslararası bir güç kazanması sağlanmıştır. Bu durumda Batılı ülkeler, ekonomi-politik yapılarının doğal kaynaklara bağımlı ve kırılgan özelliğini fark edip, Ortadoğu politikalarında daha da yönlendirici ve

belirleyici bir yaklaşım benimsemeye başlamıştır.¹⁵ Bu gelişmeler Arap Yarımadası'nın Arap dünyası içindeki yerini iki farklı biçimde değiştirmiştir. Öncelikle Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri yöneticileri, servetlerini Arap dünyasında daha büyük bir nüfuz edinmek için kullanmış ve bu dönemde yoksul ülkelere büyük ölçekli yardımlar yapmışlardır. Ayrıca bu ülkelerin hızla gelişen ekonomileri ve toplum yapıları, diğer Arap ülkelerinden çok sayıda göçmen işçiyi cezbetmeye başlamıştır.¹⁶

Petrol krizi sebebiyle fiyatların üç katına çıkması, Suudi Arabistan'a hem ekonomik olarak büyük kaynak sağlamış hem de Arap dünyasındaki siyasi liderliğini güçlendirmiştir. Ne var ki bu süreçte oluşan çeşitli dış tehditler nedeniyle ülkenin savunma harcamaları artmış, ordunun modernleştirilip güçlendirilmesi çok daha fazla önem kazanmıştır. Böylece Riyad yönetimi, petrolden kazandığı paraları, Batılı silah şirketlerinden silah alarak ve Batılı bankalara yatırarak bir anlamda geri kazandırmıştır.

Kral Faysal'ın 1975 yılında yeğeni tarafından sarayda öldürülmesinden sonra ülkede Halid bin Abdülaziz dönemi (1975-1982) başlamıştır. Ortadoğu'da çok önemli olayların yaşandığı bu tarih aralığında, Kral Halid aktif bir siyasetçi profili sergilememiştir. Bu nedenle

Ortadoğu'da "İslam dayanışması" konseptine vurgu yapan Faysal, Filistin için yaptığı cihat çağrısıyla popüler olmuştur.

1975'te başlayan Lübnan iç savaşı, 1979'da Mısır-İsrail arasındaki Camp David Anlaşması, 1979'daki Afganistan işgali ve 1980'deki İran-Irak Savaşı gibi birçok hayati gelişmede ülke siyasetini Veliaht Prens Fahd belirlemiştir. 1982 yılında Halid'in ölümüyle kral olan Fahd, bundan sonra yönetimdeki tüm ipleri eline almıştır.

23 yıl boyunca iktidarda kalan Fahd, kardeşler arasında en uzun süre tahtta oturan isim olmuştur. 1980 ve 1990'lı yıllarda, dış gelişmeler kadar iç gelişmeler de Suudi Krallığı'nın ciddi bir dönüşümün eşiğinde olduğunu göstermektedir. 1979 yılında Cüheyman el-Uteybi'nin Kâbe baskını, Suudi devleti ve toplumunun içinde bulunduğu dönüşümün en açık göstergelerinden biri olmuştur. Kâbe baskınına karşı düzenlenen operasyona yabancı özel kuvvetlerin katılması, Suudi toplumunda önemli tartışmaları beraberinde getirmiş, hem krala hem de hanedan ailesine karşı kutsal toprakları koruyamadıkları için alttan alta eleştiriler yükselmiştir. Aynı dönemde İran'da yaşanan devrimin ardından Suudi Arabistan'ın doğu bölgelerindeki Şiiilerin muhalefeti ve isyanları patlak vermiştir. Bu dönemde, Hicaz Hizbullahı isimli grup dâhil Şiiilerden oluşan birçok silahlı ve sivil muhalif yapı ortaya çıkmış ancak bunların tümü sert bir biçimde bastırılmıştır.

Kral Fahd döneminin en çarpıcı olaylarından biri 1990 yılında yaşanmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine ABD Körfez'e askerî müdahalede bulunmuş ve bu süreçte yaklaşık 500.000 Amerikan askeri Suudi topraklarında yerleştirilmiştir. Savaşın masraflarının önemli bir bölümünün karşılanması yanı sıra binlerce yabancı askerin ülkeye girişine izin verilmesi, toplumda ciddi bir rahatsızlık yaratmış ve Suudi hanedanı *Sahve* (Uyanış) ulemasının sert muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştır.

Bu krizlerin en önemli sonuçlarından biri ise, Suudi Arabistan'ın ABD'ye askerî bağımlılığının daha da arttırması olmuştur. Krallık ayrıca iç ve dış risklere karşı Batı'dan gelecek desteğe ilaveten İran'a karşı denge arayışları kapsamında bölgesel iş birliğini güçlendirmek adına 1981 yılında beş Körfez ülkesiyle birlikte Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kurulmasına öncülük etmiştir.¹⁷

Kral Fahd döneminde Suudi Arabistan tıpkı Faysal döneminde olduğu gibi kalkınmada da önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Bu süreçte petrol fiyatların yükselmesiyle birlikte ülkedeki refah seviyesi bir hayli artmıştır. Ülkede bu dönemde başta altyapı olmak üzere silahlı kuvvetler, sağlık ve eğitim yatırımları yanı sıra yurt dışı yardımları da artarak devam etmiştir. Ülkeye hac

1979 yılında Cüheyman el-Uteybi'nin Kâbe baskını, Suudi devleti ve toplumunun içinde bulunduğu dönüşümün en açık göstergelerinden biri olmuştur.

ve umre için gelenlere yönelik yapılan çalışmalara ilaveten ülke dışında da “Suudi-Vehhabi” düşünceyi yaymak adına cami inşasından kitap dağıtımına kadar birçok faaliyet gerçekleştirilmiştir. Bütün bunlar için de yıllık 27 milyar doları bulan harcamalar yapılmıştır.¹⁸

Fahd'ın 2005 yılında ölümü ardından yerine Veliht Prens Abdullah (2005-2015) geçmiştir.¹⁹ Kral Abdullah, iktidarda bulunduğu süre içerisinde ülkenin iç ve dış siyasetinde önemli reformların gerçekleşmesine öncülük etmiştir. Yerel seçimlerin yapılması kararı alınması, kurumsallaşmaya önem verilmesi, ülkedeki Şii azınlık konusunda bazı iyileştirmelerin yapılması, Şura Meclisi'nde kadınlara temsil hakkı tanınması, ticaret odalarına kadınların seçilmesi, yerel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, son zamanlarda çokça eleştirilen dinî polislerin yetkilerinin sınırlandırılması ve bazı muhaliflerin serbest bırakılması, ülke içindeki reformlardan en dikkat çekenleridir.²⁰

Kral Abdullah'ın veliaht prens olduğu dönemde ülke dinamiklerini derinden etkileyen bazı dış gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan en dikkat çekenlerinden biri de 2001 yılında, modern tarihin en çarpıcı olaylarından biri olan 11 Eylül saldırılarını gerçekleştiren eylemcilerinden 15'inin Suudi Arabistan vatandaşı

olmasıdır. Bu durum, Suudi hanedan ailesini ve Suudi kamuoyunu şaşkına çevirmiştir. Saldırıları sonrası, ABD Başkanı Bush'a üzüntü ve taziye mesajı gönderen Veliht Prens Abdullah, “terörizmle küresel savaşında” iş birliği teklif etmiştir. ABD'nin 2003 Irak işgali de yine Abdullah döneminin önemli gelişmeleri arasındadır. İşgalin ardından Irak'ta iç savaşın şiddetlenmesi, ülkede İran ve Şii silahlı grupların artan rolü, Suudi Arabistan için yeni ama daha endişe verici bir dönemin başlangıcı olmuştur. Krallık, o tarihten itibaren İran ile mücadele konusunda sıcak çatışmalar dâhil birçok riski göze almıştır. Örneğin, 2011 yılında başlayan Arap Baharı süreciyle birlikte, bölgedeki statükonun korunması adına otoriter rejimlere yakın duran Suud yönetimi, sıcak olayların yaşandığı Mısır, Suriye, Yemen, Libya ve Bahreyn'deki reform taleplerini kendisi için varoluşsal bir tehdit olarak algılamış ve olayların kendi topraklarına sıçramasından derin endişe duymuştur. Böyle bir gelişmeye meydan vermemek adına da başta Mısır, Suriye ve Yemen olmak üzere, Arap ülkelerinde statükonun korunması için büyük uğraş vermeye başlamıştır.

2015'in Ocak ayında vefat eden Kral Abdullah'ın ardından hanedan içi Biat Heyeti'nin kararı ile Selman bin Abdülaziz el-Suud (23.01.2015) yeni

kral seçilmiştir. Göreve geldiğinde 79 yaşında olan kral, daha önce önemli vazifeler ifa etmiş ve uzun dönem Riyad valisi olarak görev yapmıştır. Kraliyet ailesi içindeki reformcu kanttardan olan Selman, geleneksel ulema tarafından eleştirilse de modernleşme konusunda pek çok adım atmış, Türkiye ile yakınlaşma başlatmış, Suriye ve Yemen konusunda siyaset değişimi sinyalleri vermiş ve hepsinden önemlisi de İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) hareketi ile diyalog yolunu açmıştır; ancak bu adımlar çok uzun soluklu olmamış ve Suudi Krallık radikal bir şekilde iç ve dış politikasında değişikliğe gitmiştir. Bu noktada, yaşanan siyaset değişiminde ve ülke içi dengelerde yeni Veliht Prens Muhammed bin Selman'ın rolü olduğu söylense de aslında Suudi siyasetinin temel çizgisini

hiçbir zaman değiştirmedini ifade etmek gerekmektedir.

İç gelişmeler bağlamda Kral Selman'ın belki de en çarpıcı icraatı, Veliht Prens Muhammed bin Nayif'i görevden alarak, yerine 1985 doğumlu oğlu Muhammed bin Selman'ı ataması olmuştur. Kral bu hamlesiyle binlerce prensin, farklı çıkar gruplarının ve farklı akrabalık dayanışmalarının bulunduğu Suudi hanedanında, böylesi bir değişikliği bizzat hayatta iken yapmak istemiştir. Selman'ın bu kararının şüphesiz ülke içinde ciddi yankıları olmuştur. Karar başta hanedan içi muhalefet olmak üzere Batı eğitimi alan çevrelerin ve Sahve ulemasının sert muhalefetiyle karşılaşmıştır. Veliht Prens Selman'ın icraatları toplumda bölünmeler ortaya çıkarırken, geleneksel ulema ile farklı hanedan üyelerinin yönetime eleştirileri de artmıştır.

DİN-DEVLET İLİŞKİLERİ

Suudi Arabistan, din ve devletin başarılı bir ittifakı sonucu kurulmuştur dense yanlış olmaz. Din âlimleri ile yerel emirler (ulema ve umera) arasında sağlanan uzlaşma, Suudi Arabistan toprakları içinde dinî ve geleneksel âdetlerin tatbik edilmesi yolunu açarken, karşılığında da ulema, toplumu yönetmek için Suudi ailesine meşruiyet sağlamıştır. Ne var ki son yıllarda, Suudi toplumundaki modernleşme sürecinin hızlanması ile bu uzlaşmanın çimentosu olan dinamikler, bu kez gerilimin sebebi olmaya başlamıştır. Suudi hanedanı dinî kaynaklı muhalefete karşı mücadelesinde her zaman galip gelmiş olsa da ulemanın endişelerini gidermek için genellikle politikalarını esnetmek zorunda kalmıştır.²¹ Böylece devlet çıkarlarına uygun olmak ve Suudi hanedanlığını meşrulaştırmak şartıyla Vehhabi İslam anlayışı;

toplumsal ahlaki kod, birleştirici faktör ve ideolojik motivasyon kaynağı olmayı sürdürmüştür.²²

Süreç içerisinde, Suudi Arabistan'daki ulema ile umera arasındaki güç dengesinin ulema aleyhine değiştiği; ulemanın etkisinin ve gücünün kademeli olarak zayıflatıldığı gözlenmektedir. Suudi devletinin bürokratik bir yapılaşma içine girmesiyle ulema da dinî alandaki bürokratik görevlerde bulunmaya başlamıştır. Eğitim, yargı ve özellikle İslam'ın yayılması konusunda devletle koordineli bir şekilde hareket eden din adamları da kendi bürokratik sistemlerini kurmuştur. Ulema tarafından yürütülen *Heyet-u Emri bi'l Maruf ve Nehy-i An'il Münker*, *Dairatu'l-Buhuth el-İslamiya*, *el-İftah* ve *el-Da'wa el-İrşad* gibi makamların idaresinde -her ne kadar ulemanın bir özerkliği söz konusu olsa da- son sözü söyleyen her zaman kral olmuştur. Böylelikle de ulemanın görevi devlet tarafından belirlenip sınırlandırılmaya başlanmıştır. 1950'li yıllarla birlikte ulema resmî olarak devletin ücretli memur kadrosu arasına dâhil edilmiştir. Kral, inananların imamı ve lideri kabul edilmiştir. Ulemanın ileri gelenlerinin ise sadece dinî meseleler üzerinde söz sahibi olmasına ve siyasetin dışında kalmasına karar verilmiştir. Bu durum, umera-ulema ittifakının, umera ile hubera ya da teknokratlar arasındaki dengelerin değişmesine de yol açmıştır.²³

1970'li yıllarda Kral Faysal ulemanın devlete karşı statüsünü daha da netleştirmiş ve günümüze kadar devam eden

Din âlimleri ile yerel emirler arasında sağlanan uzlaşma, Suudi Arabistan toprakları içinde dinî ve geleneksel âdetlerin tatbik edilmesi yolunu açarken, karşılığında da ulema, toplumu yönetmek için Suudi ailesine meşruiyet sağlamıştır.

dengeleri oluşturmuştur. Faysal 1971 yılında Müftü Abdülaziz bin Baz liderliğinde daha çok hükümet tarafından gönderilen konular hakkında fetvalar çıkaran Âlimler Meclisi'nin (*Meclisu Heyetu'l Kibaru'l Ulema*) kurulmasına da öncülük etmiştir. Kralın atamasıyla belirlenen meclis üyeliği, oldukça prestijli bir makamdır. Ülkede bir de yine kral tarafından seçilen ve dört üyeden oluşan İfta Kurumu (*Daru'l-İfta*) bulunmaktadır. Abdülaziz bin Baz, Âlimler Meclisi ve İfta Kurumu'nun başına getirilen ilk müftüdür. İnşa ettiği bu organlarla devletleşme sürecini tamamlayıp dini devletin merkezî otoritesine bağlı hâle getiren Kral Faysal'ın bu yeni yapılanmasından merkez dışındaki kuvvetlerin hepsinin memnun olduğunu söylemek pek de mümkün değildir.²⁴

Nitekim Kral Faysal, her ne kadar din alanını devlet kontrolüne alsa da bu dönemde yapılan sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler çok ciddi bir dinî muhalefetle karşılaşmıştır. Örneğin, 1963 yılında ülkeye televizyonun getirilmesi, dindar muhalefeti tetiklemiş ve devletin televizyon binasına saldırılar düzenlenmiştir. Bu tür muhalif girişimlerin en önemlisi ve kanlısı, 1979 yılında yaşanan Kâbe baskınıdır. Cüheyman el-Uteybi liderliğinde bir grup, Kâbe'yi işgal etmiştir. İşgalciler kanlı bir ope-

rasyonla etkisiz hâle getirilmiş olsa da bu olay mevcut rejimin uygulamalarına karşı en ciddi başkaldırı olarak tarihe geçmiştir.

1990 yılında ABD'nin Irak'a karşı başlattığı Çöl Fırtınası Operasyonu'nda Suudi yöneticilerin de aktif bir şekilde yer alması, ülkede din-siyaset ilişkileri bakımından etkileri günümüze kadar süren önemli bir dönüm noktası olmuştur. ABD askerlerinin Suudi topraklarında konuşlanması ve Irak gibi Müslüman bir topluma yönelik askerî operasyonlarını buradan koordine etmeleri, ülke içindeki İslami muhalefetin olduğu kadar Irak sınırındaki kabilelerin de tepkisini çekmiştir. Bu süreçte Başmüftü bin Baz'ın fetvasına karşı çıkan genç ulema temsilcilerinden Selman el-Avdeh ve Sefer el-Havali gibi birçok din adamı gözaltına alınmış ya da ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır. Sahve uleması olarak da bilinen bu grubun, Hicaz gibi çok daha kozmopolit bir bölgeden değil de bizzat Suudi ailesinin neşet ettiği ve Vehhabiliğin kalbi olan Necidli âlim ekolünden gelmesi ise, Suudi hanedan açısından kaygı verici olmuştur. İlerleyen günlerde hükümet Sahve yanlısı memurları işten çıkartarak ofislerini kapatmış ve birçok aktivisti tutuklamıştır. Bureyde Olayı olarak tarihe geçen bu hadiselerden sonra yüzlerce kişinin gözaltına alındığı bilinmektedir.²⁵

Bu şiddetli baskılamalar sonucunda, Sahve hareketinin hem etkisi azalmış hem de grup üyeleri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bazı grup üyeleri şiddetli muhalefeti tercih ederken bazıları daha ılımlı bir tavır benimsemiştir; harekete mensup bazı kişiler de yurt dışına kaçmıştır. Sahve'nin ülkede Batı tipi birçok sosyal ve kültürel reforma itiraz etmesi, kadınlarla ilgili düzenlemelere karşı çıkması, spor ve müzik gibi etkinliklerin önünde durması, aslında hanedanın in-

san haklarına yönelik ihlaller konusunda kendisini sürekli eleştiren Batı karşısında işini kolaylaştıran bir rol oynamıştır.

Öte yandan Sahve ulemasının başlattığı bu hareket, ülkede dinî olduğu kadar, hanedan içi çekişmenin de merkezinde görünmektedir. Sahve uleması, Prens Abdullah'a yönelik yumuşak bir dil kullanırken, özellikle Kral Fahd'ın Sudayri kardeşlerini hedef almıştır. Sahve, Sudayri kardeşlerin Prens Abdullah'ın tahta geçmesini engellediğini dahi iddia etmiştir.

KABİLELER VE DEVLET

Yukarıda da bahsedildiği üzere ülkenin kurucusu İbni Suud, kabile liderlerini ve mensuplarını ya bürokrasiye dâhil ederek ya da evlilik yoluyla Suudi devlet mekanizmasına entegre etmiş ve böylece merkezî bir yapı kurmaya çalışmıştır. Vehhabilik sayesinde de kabilelerin yaşam alışkanlıkları dönüştürülmüş ve göçebe aşiretlerin iskân edilmesiyle görece istikrarlı bir düzen kurulmuştur.

Suudi toplumunda yarı bedevilik veya yarı şehirlik olarak tanımlanabilecek bir

yapı söz konusudur. Bu yapı içinde şehirli yerleşik hayata geçen bedevilerle her zaman etkileşim içinde olduklarından, çölün soylu kabile nesepleri ile şehirleşmiş eski bedevilerin kanları tazelenmeye devam etmektedir. Böylece ülkedeki çöl kökenli kabileler, kimliklerini şehirde de büyük ölçüde sürdürmektedir.²⁶

Necid ve ülkenin güneydoğusunda yayılan bu kabilelerin çoğu, tarih boyunca anıldıkları kadim isimlerini korumuştur. Arabistan Yarımadası'ndaki kabilelerle ilgili çalışma yapan araştırmacılar, buradaki kabileleri çeşitli kriterlere göre kategorize etmiştir. Bunlardan biri mesleki tasniftir (ziraat ile uğraşan kabileler ve deve veya koyun otlatan kabileler vb.), diğeri de nesebe göre yapılan tasniftir.²⁷

Suudi Arabistan'da irili ufaklı 70'ten fazla kabilenin ismi zikredilmektedir. Bunların en büyük ve en meşhurları arasında ilk sırada *Kahtaniler* gelmektedir. Arapların en köklü ve eski kabilelerden olan Kahtaniler,

Suudi toplumunda yarı bedevilik veya yarı şehirlilik olarak tanımlanabilecek bir yapı söz konusudur.

Katar ve Kuveyt'ten Necid içlerine kadar yayılmıştır. Sayıca ve nüfuz olarak ikinci en meşhur kabile ise *Uteybe*'dir. Bu kabileye mensup alt kabileler ve aileler Suudi Arabistan'ın orta bölgelerinde yayılmış durumdadır. Bu kabilenin en güçlü yanı, Suudi devletinin bürokratik kurumlarında geniş bir temsiliyete sahip olmasıdır. Suudi ailesinin mensup olduğu *Aneze* kabilesi ise Kasim, Necid, Hayber, Arar ve Ceuf merkezli ikamet eden birçok alt kola sahip bir kabiledir. Aneze kabilesi günümüzde irili ufaklı kollar hâlinde Ürdün, Mısır, Libya, Irak, Suriye, Lübnan ve bugün İsrail işgali altında olan Golan'a kadar dağılmış durumdadır. Ülkedeki büyük kabileler arasında yer alan *Harb* kabilesine mensup çeşitli alt kollar ise, Hicaz bölgesinde Mekke ve Medine arasında, Kızıldeniz'de Ciddeden Yanbu'ya kadar çok stratejik bir alanda ikamet etmektedir. Harb kabilesi üyeleri, Suudi devletinin ilk kurulduğu yıllarda İbni Suud ile ittifak ederek savaflara katıldıkları için itibar görmektedir. Kabilenin en büyük dezavantajı ise mezheplere bölünmüş olmasıdır. Kabileye mensup bazı alt kollar Vehhabiliği benimserken bazıları da Şii'dir. Kuzey sınırlardan Necid'e kadar olan bölgede yaşayan *Muteyr* kabilesi ise kuruluş yıllarında İbni Suud'un merkezileşme çağrısına cevap veren ilk kabilelerden biridir. Kabilenin Kuveyt ve Irak'ta dahi alt kolları mevcuttur ve hâlen bazı ortak toplantılar yapmaktadırlar. Ülkenin güçlü kabilelerinden bir

diğeri de Hail kenti merkezli yaşayan *Şammar*lardır. Üç kola ayrılan bu kabile mensupları, Suudi Arabistan'ın birçok bölgesi yanında Irak, Suriye ve Ürdünde yerleşiktir. Beş kola ayrılan *Asir* kabilesi ise, adını aldığı Asir eyaletinde ikamet eden eski ve büyük bir kabiledir. Vehhabi anlayışa ve Suudi Arabistan'ın kurumsal varlığına bağlı Necidli kabilelerden biri de *Suhul* kabilesidir. Bu tarihî kökenden dolayı Suudi hanedan ailesiyle yakın ilişkilere sahip olan Suhul kabilesi üyeleri önemli eğitim kurumlarda görev almaktadır. Kabileye bağlı fırkalar Necid dışında ülkenin orta, batı ve doğusunda yaygın olarak bulunmaktadır. Ülkedeki etkili topluluklardan diğer ikisi de *Gamid* ve *Devasir* kabileleridir. Bu kabilelerin mensupları Suudi Arabistan'ın yanı sıra Bahreyn, Katar, BAE ve Irak'ta yerleşiktir. Özellikle eğitim, bilimsel çalışmalar ve yayın alanlarında etkindirler.²⁸

Suudi devletinin ve Vehhabiliğin ana vatanı olan Necid'de, kan bağına dayanan sosyal statü ve soyluluk duyarlılığı, Necidlilerin diğer etnik unsurlara karışmasını büyük ölçüde önlemiştir. Bunun dışında bölgenin güvenli olmaması, dolayısıyla tüccarları cezbedecek uygun bir ticari ortamın bulunmaması da yabancıların bölgeye gelişini ve yerleşmesini engelleyen en temel faktördür. 20. yüzyılın başlarına kadar küçük kabile yönetimlerinin merkezleri olan Necid kasabalarının her birinde -bugünkü Aneze,

Asir bölgesinde son dönemde kabilevi ilişkilerin zayıfladığı ve özellikle gençlerin daha iyi bir hayat umuduyla büyük şehirlere göç ettiği bilinmektedir.

Mutayr, Uteybe, Harb, Devasir, Suhul ve Kahtan- kendi bölgelerine hâkim, Necid'in asıl yerlileri olan büyük bedevi kabileler yaşamıştır. Ayrıca 19. yüzyılda İkinci Suudi Devleti'ni yıkan Reşit Oğulları'nın mensup olduğu Kuzey Necidli *Benu Şemmar*, Ahsa ile Necid arasında yerleşik *Benu Ucman* ve güney çöllerinin deve çobanları olan *Benu Mürre* de burada zikredilmesi gereken kabileler arasındadır.²⁹

Bugün petrol üretimi sebebiyle çok sayıda yabancı işçinin bulunduğu doğu eyaleti Ahsa'da ülke nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturan Şiiler yaygındır. Bu topluluk kendi içine kapalı bir şekilde geleneklerini sürdürmeye çalışmaktadır; *Beni Abdulkays*, *Beni Ukayl* ve *Beni Halid* kabileleri yüzyıllar boyunca bu vahanın sakinleri olarak yaşamalarını sürdürmüştür. Petrol bölgesi Dammam ise Kral Abdülaziz'in 1923 yılında bölgeye yerleşmelerine izin vermesinden sonra Bahreyn'den göç eden *Devasir* kabilesi tarafından kurulmuştur. Fars ve Hint etkisinden dolayı Necid'e kıyasla Ahsa ve Katif'te kabilevi mensubiyet zayıftır. Öte yandan Katif merkezli doğu bölgesinin Şiilerin merkezi olması, Suudi Arabistan açısından stratejik anlamda bir problem teşkil etmektedir. Zira hem petrolün merkezi hem de Basra Körfezi'ne çıkışın buradan sağlanması sebebiyle bölge stratejik olarak son derece önemlidir.

Irak ve Ürdün sınırını oluşturan kuzey bölgelerde ikamet eden kabileler, tarihte Suudi ailesi ile çeşitli anlaşmazlıklar yaşamış olan *Şararat* ve *Şalan* kabileleridir. Hail kenti ise Suudi ailesinin geleneksel düşmanları Reşidi ailesinin merkezidir. İkinci Suudi Devleti'ne son veren Reşidi ailesi tarihte Hail merkezli Cebeli Şammar Emirliği adında bir yönetim kurmuştur. Uğradıkları sürgün dolaşısıyla bugün başta Irak olmak üzere Suriye ve çeşitli Avrupa ülkelerinde Reşidi ailesi mensubu birçok kişi vardır.

İdrisilerin hâkim olduğu Asir bölgesi ise Suudi Arabistan'ın ülke topraklarına en son kattığı yerdir. Burada daha ziyade Yemen asıllı kabileler yaşamaktadır. Bölgede son dönemde kabilevi ilişkilerin zayıfladığı ve özellikle gençlerin daha iyi bir hayat umuduyla büyük şehirlere göç ettiği bilinmektedir. Suudi Arabistan'ın güneyinde kabilevi anlaşmazlıklar hâlâ sürmektedir.

Kabile mensubiyeti dışında eşraf, yani soylarını Hz. Peygamber'e dayandıran kesim, ülkede kan bağına dayalı bir diğer sosyal zümredir. Bu kesim, özellikle Hicaz'da önemli ve itibarlı bir statüyü temsil etse de ülkede kabilevi ve dinî gerekçelerin ağır basması, Necid'de bu eşrafın statüsünü sınırlamıştır. Aldığı göçler ve miras sebebiyle daha kozmopolit bir nüfusa sahip olan Hicaz'da geleneksel toplum yapısı Necid'dekinden tamamen farklıdır. Ayrıca hac ibadetinin merkezi

olması da Hicaz'da çeşitli ırk ve kültürlerin bir araya gelmesine olanak sağlamıştır.

Kan bağıyla ilişkisi olmayan âlimler ise; kadılar, noterler, müftüler, imamlar ve vaizlerin oluşturduğu dinî elit sınıfıdır (ulema). Yöneticilerce dinî otoriteleri tanınmış olan ve devletin üst bürokrasisinde görev yapan ulema, diğer meslektaşlarına göre daha prestijli sayılmaktadır. Son dönemde ekonomi, işletme gibi alanlarla teknik bilimler, modern Suudi Arabistan'da kişilere daha fazla gelir vadedtiğinden, dinî eğitimin popülerliği tedrici olarak azalmıştır. Bu sebeple de ulemanın toplumdaki statüsü düşmeye başlamıştır.

Tüccar sınıfı, kan bağına dayanmayan bir diğer sosyal statüyü temsil etmektedir. Hicaz ve Ahsa'nın geleneksel tüccar

aileleri, bugün de Suudi toplumunun elit kesimini oluşturmaktadır. Gelirleri, Suud ailesinin servetiyle boy ölçüşebilecek düzeyde yüksek olduğu tahmin edilen Ali Rıza, el-Kuseybi, Bin Ladin, Ka'ki, Nasıf gibi aileler, yaklaşık yüz yıllık bir ticari geçmişe sahip köklü ailelerdir. Petrolün bulunmasından sonra Kamil, Kaşıkçı gibi aileler de bu itibarlı sınıfa dâhil olmuştur. Suud ailesi, petrol bulunmadan önce devletin işletilmesinde bu ailelerden önemli maddi destek almıştır. Bugün böyle bir desteğe gerek duyulmamakla birlikte, kraliyet ailesi söz konusu ailelerle özellikle ekonomi konusunda görüş alışverişine önem vermektedir.³⁰

Hızlı bir toplumsal modernleşme yaşayan Suudi Arabistan'da yurt içi veya yurt dışındaki üniversitelerde eğitim görmüş

Suudi topraklarında yaşayan bütün bedevi kabileler Suud monarşisini tanımış durumdadır. Bu tanınma, *bey'at* anlamında dinî bir hüviyet taşımaktadır.

öğretmen, edebiyatçı, iktisatçı, memur ve subaylardan oluşan bir orta sınıf da bulunmaktadır. Siyasi alana katılımın son derece sınırlı olduğu bu sınıf arasında aykırı sesler olmakla birlikte, genel olarak Suudi ailesinin yönetimini kabul etmektedirler.

Suudi topraklarında yaşayan bütün bedevi kabileler Suud monarşisini tanımış durumdadır. Bu tanınma, *bey'at* anlamında dinî bir hüviyet taşımaktadır. Abdülaziz İbni Suud'un izlediği politikaların bir sonucu olarak kabilelerin birçoğu, evlilikler yoluyla kraliyet ailesiyle akrabalık kurmuştur. 1970 ve 1980'lerde de bu evlilikler, yine kabile ileri gelenlerinin çocuklarıyla üst düzey bürokratların çocukları arasında gerçekleşmeye başlamış ve bu yolla modernleşmiş devletle kabilelerin irtibatı devam ettirilmiştir. Kabileler, kendi menfaatlerini ilgilendiren her konuda devletle kolay bir şekilde ilişkiye geçme imkânını böylelikle güvence altına almıştır.³¹

Bununla birlikte Suudi hanedanının bazı uygulamalarına karşı çıkan hanedan içindeki çeşitli muhalif isimler, kendi kabilelerine sığınabilmektedir. Gelenekler gereği

de kabileler kendi mensuplarına sahip çıkmaktadır. Mesela Cizan eyaletinin önde gelen kabilelerinden Havazin kabilesi, Dr. Meşhur el-Hazimi'nin gözaltına alınmasını protesto etmiştir. Aynı şekilde Şammar ve Uteybi kabilelerinden gözaltına alınan üyeler için de kabile şeflerinin itirazları olmuştur.³²

Kabileler, bugün de Suudi Arabistan'ın ordu, polis ve cumhuriyet muhafızları gibi güvenlik güçleri için insan kaynağı sağlamaktadır.³³ 1970'lerde petrol fiyatlarının yükselmesiyle Suudi toplumu hem fikişsel olarak hem de gelenekler bakımından ciddi dönüşümler yaşamıştır. Ekonomik hayatta ve eğitim alanındaki hızlı gelişme, toplumu şehirleştirerek geleneksel kabile sınırlarının aşılmasını sağlamıştır; dolayısıyla bugün Suudi toplumunda kan ve nesebe bağlı kabilevi kimlik giderek zayıflamaktadır. Ulaşım ve iletişim imkânlarının artması yanında sosyal medya aracılığıyla dayatılan popüler kültür, gençler arasında geleneksel yaşam tarzının terk edilmesine ve yeni alışkanlıkların ve yeni fikirlerin yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

SİYASİ YAPI

1932 yılında bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığı andan itibaren Suudi ailesinin kontrolünde, mutlak monarşi ile yönetilen Suudi Arabistan'da; yasama, yü-

rütme ve yargı büyük oranda kraliyet ailesinde toplanmıştır. Ülkede aynı zamanda başkomutan olan kral, önemli siyasi kararlar için kraliyet ailesinin önde gelen

üyelerinin, ulemanın, başlıca kabile şeflerinin, silahlı kuvvetlerin ve bürokrasinin desteğine başvurmaktadır. Suudi kralları Kral Fahd'dan itibaren Kâbe ve Mescid-i Nebevî'yi kastederek "İki Kutsal Caminin Hizmetkârı" unvanını da taşımaktadır.

Kralın yetkilerini ve kral seçimini düzenleyen mekanizma da Kral Fahd döneminde kralın kendinden sonraki en uygun kişiyi varis seçmesi usulünü öngören "Temel Yasa" ile belirlenmiştir. Mart 1992'de güncellenen bu yasa ile devletin monarşik yapısı vurgulanarak, tahtın Abdülaziz İbni Suud'un erkek çocuklarına ait olduğu belirtilmektedir. Kral Abdülaziz'in oğullarının yaşlanması karşısında, siyasi sistemin kurumsallaştırılması adına, 2006 yılında Kral Abdullah'ın girişimleriyle çok önemli bir adım atılarak Biat Komisyonu kurulmuştur. Komisyon, Kral Abdülaziz'in hayattaki 15 oğlu ve vefat eden oğullarının ailelerinden 19 torunu olmak üzere toplam 34 üyeden oluşmaktadır. Bu sistemle ülkenin gelecekteki kralını seçme kararı teorik olarak artık sadece bir kişinin, yani kralın yetkisinden çıkarılarak, bir prens kolektifinin eline verilmiştir. İlgili yasaya göre, kralın işini yapamadığı tıbbi bir raporla ortaya konulursa Biat Komisyonu veliaht prensi yeni kral olarak atayabilir; ancak hem kral hem de veliaht prens ülkeyi yönetme konusunda bir acziyet içinde olursa komisyonun beş üyesi devlet yönetimini üzerlerine alır ve en geç bir hafta içinde Abdülaziz'in oğulları veya torunlarından birini kral olarak seçer.³⁴

Ülkede hükümet işlerini yürütme ve bürokrasiyi denetlemede krala yardımcı olan bir bakanlar kurulu da bulunmaktadır. Bir danışma organı niteliği taşıyan bu kurulun üyelerini atama ve görevden alma yetkisi bütünüyle krala aittir. Ulemanın onayını almak koşuluyla kraliyet ailesince belirlenen veliaht prens birinci başbakan yardımcılığı, ikinci taht varisi ise ikinci başbakan yardımcılığı görevini yürütür.³⁵ Kral, bakanlar kurulunda alınan kararları 30 gün içinde veto edebilir.

1992 yılında yazılı hâle getirilen anayasada, Kur'an-ı Kerim, hadisler ve Peygamberin sünnetleri temel referanslar olarak alınmış ve ülkedeki yönetim şeklinin krallık olduğu belirtilmiştir. Suudi Arabistan'da merkezî yönetim yanında 178 belediye ve 13 bölgesel konsey bulunmaktadır; ancak bunlar sadece yerel planlama kararları alabilmektedir.³⁶

Her yeni kral döneminde siyasi reform ve siyasi katılım konusunda çeşitli sözler verilmiş olsa da ülkede 1990'lara kadar parlamento işlevi gören kurumsal bir yapı yoktur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda bir yandan Sahve ulemasının artan dinî baskıları bir yandan da liberal kesimden yükselen reform talepleri, ülkede 1993 yılında bir danışma meclisi kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kral Fahd'ın girişimiyle Meclis-i Şura adıyla oluşturulan bu yapıda yer alan isimler, doğrudan kral tarafından ülkedeki çeşitli coğrafi bölgelerden dinî muhalefet ve önde gelen akademisyen ve iktisatçıları arasından seçilmektedir. Meclisin üye

1932 yılında bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıktığı andan itibaren Suudi ailesinin kontrolünde, mutlak monarşi ile yönetilen Suudi Arabistan'da; yasama, yürütme ve yargı büyük oranda kraliyet ailesinde toplanmıştır.

sayısı 1997 yılında 90'a, 2001 yılında 120'ye yükseltilmiştir.

Bu danışma meclisi, diğer ülkelerdeki benzerlerinden farklı olarak "şura" anlayışıyla oluşturulduğu için yürütmeyi denetleme görevinden ziyade sadece tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir. %19'u ulema sınıfından oluşan 1993'teki ilk Meclis-i Şura'da Şii üye bulunmazken 1997 yılındaki mecliste üç Şii üye yer almıştır.³⁷

Meclis; kralın çıkardığı yasalar, ekonomik ve toplumsal kalkınma planları gibi konularda tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir. Burada alınan kararlar, meclis başkanı tarafından krala iletilmektedir ve başkan dışındaki üyelerin herhangi bir mütalaa veya basına açıklama yapma yetkisi yoktur. Meclis ve kabine üyeleri arasında bir yasa konusunda görüş ayrılığı söz konusu olduğunda, sorun kral tarafından çözülür. Meclis-i Şura'da görüşülen yasa tasarıları, bakanlar kurulunca kabul edilip kral tarafından onaylandığı takdirde yürürlüğe girebilmektedir.³⁸

Yetkileri sınırlı olan bu meclisin kurulma amacının bir yandan hal-

kın daha geniş katılımını sağlayarak rejime yönelik eleştirileri ortadan kaldırmak bir yandan da akademi, iş dünyası ve diğer seçkinlerden oluşan kesimlere onursal ve sembolik bir statü tanıyarak rejimin korunması olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

Suudi Arabistan'ın siyasi istikrarına hizmet eden bir diğer önemli kurum da Yüksek Âlimler Heyeti'dir (*Heyet-i Kibaru'l Ulema*). Veliyaht veya kral makamına gelen kişi için bu heyetin biatını ve sembolik de olsa onayını almak, siyasi meşruiyet için önemli bir aşamadır. Suud ailesinin büyük dedesi Muhammed bin Suud ile Muhammed bin Abdulvehhab arasında 1744 yılında Diriy'e'de yapılan ittifaktan bu yana Muhammed bin Abdulvehhab'ın varislerinden Şeyh ailesi (Ali Şeyh), bugün de ülkedeki dinî otorite olma özelliğini ve saygınlığını korumaktadır. Ulemanın dinî-ahlaki otoritesi, kraliyet ailesinin meşrulaştırılmasında önemli bir görev ifa etmektedir. Buna göre, Suudi devlet sistemi, meşruiyetini Vehhabi olan dinî kurulla uzlaşmadan almaktadır.⁴⁰ Bununla birlikte yönetim ayrıca hanedan, kabileler ve ulemadan oluşan üçlü meşruiyet çemberi içindeki dengeyi de tutturmak mecburiyetindedir.⁴¹

Siyasi sistemin hâkimi olan Suudi hanedanı, ülkedeki bütün kilit mevkilerde kraliyet ailesi üyelerine yer vermektedir. Hükümetin her kademesinde görev alan prensler, özellikle istihbarat, ulusal güvenlik konseyi, kraliyet muhafızları, savunma, dış politika, önemli bakanlıklar, kritik

elçilikler ve bölge valiliklerinde bulunmaktadır; ancak hükümette son dönemde ekonomi ve bazı teknik konularda aile dışından uzmanlara da görev verilmektedir.

Kraliyet sarayından yayılan halkalar şeklinde genişleyen Suudi Arabistan bürokratik yapılanması, genel olarak kraliyet ailesi üyelerinin sadakatine dayanmaktadır; ancak Suudi ailesi ile iyi ilişkilere sahip veya evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi bulunan aşiret üyelerinden oluşan bürokratik görevliler de sistemde önemli bir role sahiptir. Bu yönüyle ülkedeki yönetim kadroları arasında her halükârda bir bağımlılık ilişkisi olduğunu da belirtmek gerekir.

Siyasi istikrarın bir de ekonomik boyutu bulunmaktadır. Buna göre resmî ödemeler ve para yardımları toplumun her kesimine ulaştırılmaktadır. Rejim, petrolden elde edilen zenginliği tabana olabildiğince yayarak meşruiyetini tartışmaya açacak dav-

ranışlardan kaçınmaya çalışmaktadır. 1980'lerde ve 1990'larda olduğu gibi petrol gelirlerinin azaldığı dönemlerde bile hükümet bu ödenekleri, siyasi bir kargaşaya mahal vermemek adına azaltmaktan kaçınmıştır.⁴²

Ülkede ne herhangi bir siyasi parti ne de devletin doğru veya dolaylı kontrolü dışında bir oluşum bulunmaktadır. Ülke mutlak monarşi ile yönetildiği için hükümet seçimleri yapılması gibi bir durum da söz konusu değildir. Sadece Kral Abdullah döneminden itibaren yerel belediye başkanlarının belirlenmesi için seçimler yapılmaya başlanmıştır.

Siyasi statükoya yönelik en ciddi tehditler ya dinî gruplardan ya da Batı'da eğitim görmüş liberal aydınlardan gelmektedir. Her iki grubun da ülke içinde herhangi bir siyasi hareket başlatma ihtimali zayıf olduğundan, muhalif yapıların büyük bölümü hâlen yurt dışında faaliyet göstermektedir.

EKONOMİK YAPI

Petrolün keşfedildiği 1930'lu yıllardan itibaren petrol gelirleriyle büyüyen Suudi Arabistan'da millî gelirin yarısı, ihracatın %80'den fazlası ve devlet gelirlerinin yaklaşık %90'ı petrolden elde edilmektedir. Koronavirüs öncesi verilerine göre ülkede işsizlik yaklaşık %5,8; enflasyon %4,4; kişi başı gelir ise 55.000 dolar civarındadır. Ekonomik gelirler bakımından hac ve umre ziyaretleri de Suudi Arabistan ekonomisi

2017 yılından sonra Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın reform planları çerçevesinde hazırlanan "Vizyon 2030" projesi kapsamında, ülke ekonomisinin petrole bağımlı olmaktan kurtarılması amacıyla başta turizm ve özel sektör olmak üzere çeşitli alanlarda önemli girişimler hayata geçirilmeye başlanmıştır.

için oldukça önemli bir hareketlilik sağlamaktadır.

264 milyar varillik petrol rezervi ile dünya petrollerinin %21'ine sahip olduğu hesaplanan Suudi Arabistan, bugün dünyadaki petrol üretiminin %13'ünü gerçekleştirmektedir. Petrol, ülkenin doğusunda yer alan Gavar, Sefaniye, Abkaik ve Berri bölgelerinde yoğun olarak bulunmaktadır. Suudi Arabistan'ın toplam rezervlerinin %45'ine sahip olan bu dört bölgede, toplam üretimin %85'i yapılmaktadır.⁴³ Bu sebeple petrokimyaya dayalı sanayi genellikle ülkenin doğusundaki Basra Körfezi kıyılarında yoğunlaşmıştır. Ülkede 7,17 trilyon metreküp de doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar tüm dünya toplam gaz rezervinin %4'üne tekabül etmektedir.

Ülke petrolünü çıkarma konusunda *Saudi Aramco* tekel olduğu için 2019 yılında hisseleri uluslararası piyasaya arz edildiğinde, şirket 2 trilyon değerle dünyanın en pahalı şirketleri arasında yer almıştır.

İklim her mevsim sıcak ve kurak olduğundan ülkede ciddi bir su sorunu riski bulunmaktadır; bu sebeple de tarımsal üretim oldukça sınırlıdır.

Özellikle 2017 yılından sonra Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın reform planları çerçevesinde hazırlanan "Vizyon 2030" projesi kapsamında, ülke ekonomisinin petrole bağımlı olmaktan kurtarılması amacıyla başta turizm ve özel sektör olmak üzere çeşitli alanlarda önemli girişimler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede getirilen vize kolaylığı sayesinde, 2019 yılının son çeyreğinde 350.000 turist vizesi verilmiştir.⁴⁴

Özel sektörün düşük ücretle yabancı işçi çalıştırmak istemesi ve devlet tarafından her aileye geçinmeye yetecek bir gelir sağlanması sebebiyle ülkede zahmetli ve beceri gerektiren işler genellikle yabancılar tarafından yapılmaktadır. Yaklaşık 6 milyon yabancı işçinin bulunduğu Suudi Arabistan'da, Suudi vatandaşlar arasındaki işsizliği azaltmak adına, "Suudileştirme" politikası başlatılmış, bu çerçevede sektöre ve şirketin büyüklüğüne göre değişen oranlarda Suudi personel çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir.

Son dönemde uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının tarihin en düşük seviyelerini görmesi, Covid-19 pandemisinin ekonomiye getirdiği yük, jeopolitik riskler ve başta Yemen olmak üzere yurt dışında yapılan askerî harcamalar, Suudi ekonomisi için ciddi bir sorun olmaya başlamıştır. Halkın genel refah seviyesini

Suudi Arabistan'da Gaz ve Petrol Boru Hatları

Kaynak: "Oil and Gas Pipelines in the Middle East", *South Front*, <https://southfront.org/wp-content/uploads/2015/11/Middle-East.jpg?x92876>

de etkileyen bu durum, siyasi sonuçlara yol açma potansiyeli barındırmaktadır.

2017 yılından bu yana bütçe açığı veren Suudi Arabistan'da millî gelirin %8,3'ü oranında tahvil satışı yapılarak bu açık

finanse edilmektedir. Ayrıca sermaye harcamaları da kısılmış, elektrik, su ve petrol ürünlerine yönelik sübvansiyon azaltılarak %5'lik katma değer vergisi getirilmiştir.⁴⁵

ASKERÎ YAPI

Suudi Arabistan, askerî ve güvenlik harcamalarına dünyada en fazla bütçe ayıran ülkelerin başında gelmektedir. 2010 yılından itibaren en çok silah ithal eden ülkeler arasında ilk üçte yer alan Suudi Arabistan,

millî gelirin ortalama %10'unu askerî harcamalara ayırmaktadır.⁴⁶

Kuruluşunda düzenli olmayan silahlı kabile üyelerinden meydana gelen

ülke ordusu, daha sonra İhvan'la ihtilafa düşen İbni Suud'un sadık kabile üyelerinden oluşan güvenlik güçlerini nizami orduya dönüştürmesiyle bugünkü hâlini almaya başlamıştır. Özellikle petrolün bulunmasıyla birlikte ABD, Mısır ve İngiltere'den getirilen askerî danışmanlarla bu alandaki açığını kapatmaya çalışan ülkedeki ilk hava üssü, 1945'te ABD tarafından kurulmuştur. Amerika'nın ülkedeki varlığı ilerleyen süreçte Basra Körfezi'nde inşa ettiği bir dizi üs ile iyice güçlenmiştir.

Zamanla gerek iç gerekse dış risklerin artmasıyla İbni Suud'un kurduğu ordunun ülkenin güvenlik ihtiyacını karşılamaya yetmeyeceği anlaşılmış ve 1970 yılında savunma bütçesi 2 milyar dolara çıkartılmıştır, sonraki yıllarda da bütçe sürekli arttırılmıştır. Suudiler 1970'li yıllarda toplam yıllık gelirlerinin %35-40'ını savunma ve güvenlik için ayırmıştır. Bu askerî harcama çılgınlığından en fazla yararlanan ve son derece kârlı anlaşmalar yapan taraf ise

ABD olmuştur.⁴⁷ Askerî harcamalarını her geçen yıl arttıran Suudi Arabistan'ın güvenlik güçleri, bugün son teknoloji envantere sahiptir. ABD'nin yanı sıra Fransa, İngiltere, Almanya, İspanya ve Kanada Suud'un en önemli silah tedarikçileridir. Son olarak ABD Başkanı Trump ile Kral Selman arasında 180 milyar dolar tutarında rekor bütçeli bir silah anlaşması imzalanmıştır.

Suudi Arabistan'ın savunma doktrininin felsefi temelleri, aynı anda iki cepheli savunma anlayışı çerçevesinde şekillenmiştir. Buna göre, hem Basra Körfezi'nde hem de Kızıldeniz yönünde oluşabilecek iki savaş durumunu birlikte idare edebilecek bir strateji benimsenmiştir. Önümüzdeki 10 yıllık sürede yaklaşık 250 milyar dolarlık bir harcama ile deniz, hava ve kara kuvvetlerini güçlendirecek bir bütçe üzerinde çalışan Suudi Arabistan, özellikle İran'a karşı etkili bir güç olarak bölgeyi domine etme amacı taşımaktadır.⁴⁸

2019 yılı itibarıyla Suudi askerî gücü; 75.000'i Kraliyet Kara Kuvvetleri, 13.000'i Kraliyet Deniz Kuvvetleri, 35.000'i Kraliyet Hava Kuvvetleri, 2.500'ü Stratejik Füze Gücü olmak üzere toplam 125.000 olarak hesaplanmıştır. Suudi Arabistan'da ordudan ayrı olarak ülkenin güvenlik sisteminde önemli yeri olan ve sayıları 100.000'i bulan Suudi Arabistan Ulusal Muhafızları, 15.000 civarındaki Sınır Muhafızları, 9.000'i aşan Tesisler Muhafız Gücü adlı birimler de mevcuttur.⁴⁹ "Beyaz Ordu" olarak da bilinen Suudi Arabistan Ulusal Muhafızları, iç güvenlikten, kraliyet ailesinin korunmasından ve dış savunmadan sorumludur. Bu birlikler barış

2019 yılı itibarıyla Suudi askerî gücü; 75.000'i Kraliyet Kara Kuvvetleri, 13.000'i Kraliyet Deniz Kuvvetleri, 35.000'i Kraliyet Hava Kuvvetleri, 2.500'ü Stratejik Füze Gücü olmak üzere toplam 125.000 olarak hesaplanmıştır.

döneminde petrol sahalarını korumakla görevlidir.

Öte yandan bütün bu büyük askerî harcamalara ve yatırımlara rağmen Suudi ordusu bugüne kadar herhangi bir iç veya dış tehdide karşı kayda değer caydırıcı bir rol üstlenememiştir. Örneğin 1990 Körfez Krizi'nde Irak'a karşı ABD desteği almadan ilerleme kaydedemeyen Suudi Arabistan; Arap Baharı sürecinde de Bahreyn ve Yemen'e askerî müdahalede bulunmuş, ancak

sadece Bahreyn'de Şii muhalefete karşı başarı sağlayabilmiştir; Yemen'de ise beş yıldır Husilere karşı hedeflediği başarıya ulaşamamıştır.

Suudi Arabistan, kendi ordu mensuplarının fazla yıpranmaması için çatışma bölgelerinde paralı milis grupları kullanılarak bu grupları hava unsurlarıyla desteklemektedir. Ne var ki Yemen'de kullanılan Sudanlı milislerin başarısız olması, Suudi Arabistan'a önemli ölçüde prestij kaybettirmiştir.

ARAP BAHARI VE SUUDİ ARABİSTAN

2010 yılı sonunda başlayan Arap Baharı, hâlâ canlı ve dinamik bir süreç olarak bölgedeki toplumları ve siyasi rejimleri etkilemeye devam etmektedir. Başta Suudi Arabistan olmak üzere, Ortadoğu'daki otoriter monarşiler bu büyük değişime hazırlıksız yakalandıkları için de bu sürece karşı ciddi bir direnç oluşturmuşlardır.

Ortadoğu'da gerçekleştirilen devrimler, bölgedeki güç hegemonyasını değiştirmekte ve güçlü olanlardan bazıları zayıflarken, bazıları nüfuz kazanmakta ve güvenlik anlamında bölgede dramatik bir değişim yaşanmaktadır. Örneğin İran, Suriye'den Yemen'e kadar bölgesel bir güç olmaya doğru evrilirken, rakibi Suudi Arabistan karşıt bir güç dengesi

oluşturmak için İsrail dâhil kendisine yeni müttefikler bulmaktadır.

2015 yılında, Arap Baharı sürecinin hareketli günlerinde, Kral Abdullah'ın vefatı üzerine kral olan Selman bin Abdülaziz ile birlikte devrimlere yönelik tutumda bir değişimin olabileceği beklentisi doğmuş, ancak bu iyimser hava uzun sürmemiştir. Zira yeni Suudi yönetimi de mevcut statükonun devamını yönünde bir siyaset tercih etmiş ve yaşanan değişim dalgasını durdurmak için aktif bir karşı tutum benimsemiştir. Bununla birlikte, başta Suriye olmak üzere birkaç ülkede çıkarları gereği bazı muhalif grupları desteklemiş, ancak bu destek hiçbir zaman köklü bir rejim değişikliği getirecek boyutlara ulaşmamıştır.

Yüksek Âlimler Heyeti üyelerinden Şeyh Salih Fevzan, Arap Baharı'nın şer ve fitneden başka bir şey olmadığını, sadece harp ve yıkım olduğunu söyleyerek, genel anlamda Riyad yönetiminin görüşünü ortaya koymuştur. Benzer şekilde eski istihbarat başkanı ve ABD ile İngiltere'de elçilik yapmış olan Emir Turki Faysal'ın "Arap Baharı çiçek değil, kan gölüdür" açıklaması ve Dışişleri Bakanı Emir Suud el-Faysal'ın "Suud asla bu tür devrimlere arka çıkmayacak" sözleri de yeni yönetimin yaklaşımını teyit etmiştir.⁵⁰ Krallık, protestoları organize edenin ve bölgede yayılmacı bir siyaset yürütenin İran olduğunu savunarak kendi tezlerini meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Arap Baharı'nın ilk döneminde çelişki içinde görünen Suudi Arabistan, bir yandan Bahreyn'de olduğu gibi rejimi ve statükoyu tehdit edenlere karşı müttefiklerini korumaya çalışırken bir yandan da Suriye'de olduğu gibi İran'ın nüfuzunu kırmak için mevcut durumu bir fırsat olarak görüp muhaliflere yakın duran bir siyaset izlemiştir. Ancak bir süre sonra Suriye ile ilgili tutumunda değişikliğe giden Riyad yönetimi, bölgede İhvan gibi hareketlere karşı şahin bir politika takip ederek İhvan-ı Müslimin'i terör örgütü ilan etmiştir.

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'na karşı geliştirdiği politikanın beş temel başlığı şu şekilde özetlenebilir:

- *Arap Baharı isyanlarına karşı iç güvenliği sağlamak, rejimi korumak ve isyan dalgasının Suudi Arabistan'a sıçramasını önlemek.* Kral Abdullah askerî ve güvenlik tedbirleri dışında, eğitim, barınma ve sosyal güvenlik alanlarında

da iyileştirme yapılması için devlet bütçesinden 37 milyar dolar ayırmıştır. Arap Baharı'nın şokuna karşı ilk aşamada gösterilen bu reaksiyona, resmî ulema, medya ve hükümet yetkililerinin desteklediği propagandif bir strateji eşlik etmiştir.

- *Müttefik rejimleri korumak.* Riyad yönetimi, içeride kendi rejimini güvenceye aldıktan sonra, Körfez ülkelerinde yaşanan iç sorunlara karşı, askerî müdahale de dâhil birçok operasyon yapmıştır. Örneğin, küçük Körfez monarşisi Bahreyn'e, Şii nüfusun Sünni rejime karşı isyanını durdurmak için tank gibi zırhlı araçlar ve 1.000 kadar asker göndermiştir; Yemen'deki değişime müdahale amacıyla başlatılan savaş hâlen sürerken, başta Ürdün ve Fas olmak üzere birçok Arap ülkesine de muhtemel bir değişim riskine karşı maddi destek verilmiştir.
- *Karşıt devrimleri finanse etmek ve desteklemek.* Arap Baharı sürecinin ilerlemesi ile birlikte Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde eski yöneticiler devrilip yerlerine demokrasi ile yönetilen yeni rejimler kurulmaya başlanınca, Suudi Arabistan'ın hedefi karşıt devrimleri desteklemek olmuştur. Örneğin Mısır'da 2013 yılında gerçekleştirilen askerî darbeye mali ve diplomatik destek verilmiş, Tunus'ta eski rejim taraftarlarına katkı sağlanmıştır.
- *Rakip ülkelerin çıkarlarına karşı stratejiler geliştirmek.* Suudi

Arap Baharı devrimlerine hep bir ulusal güvenlik meselesi olarak bakan Suudi Arabistan, bu sebeple de Arap isyanlarını durdurmayı hedeflemiş ve yaptığı tüm hamleleri kendi rejimini korumak için zorunluluk olarak görmüştür.

Arabistan, Arap Baharı sürecinde İran ve Türkiye gibi değişimi destekleyen ve alternatif siyasi rejimler isteyen ülkelerin nüfuzlarını kırma stratejisi izlemiştir. Bu noktada İran karşıtlığı ve Şii yayılmacılığını engelleme söylemi, dikkat çekici biçimde artırılmıştır. Sadece söylem değil, İran'ın bölgede vekil örgütler üzerinden sağladığı avantaja karşı da ciddi adımlar atılmış, Lübnan'da Hizbullah'ın gücünü kırmak için Başbakan Hariri'nin alıkonulması dâhil birçok yöneme başvurulmuştur. Suriye'de İran karşıtı gruplar desteklenirken, Türkiye'ye karşı da PKK ile yakınlaşmıştır. Yemen'de ise İran'dan destek alan grupları geriletme üzere kanlı bir mücadeleye girilmiştir. Libya'da da Türkiye karşıtı Hafter güçleri desteklenmiştir.

- *Arap Baharı'nı destekleyen uluslararası güçlere baskı yapmak.* Suudi Arabistan, bölgedeki değişimi destekleyen bazı Batılı ülkeleri finansal baskı yaparak vazgeçirmeye ve Arap Baharı'na olan sempatiyi yok etmeye çalışmıştır. Örneğin, Barak Obama başkanlığındaki Amerikan hükümetinin Mısır'daki Mübarek rejimine yönelik eleştirileri ve Muhammed

Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesine engel olmaması, ABD-Suud ilişkilerini oldukça germiştir; ancak ABD'nin Sisi darbesine sessiz kalmasıyla ilişkiler tekrar normal seyrine dönmüştür.

Arap Baharı devrimlerine hep bir ulusal güvenlik meselesi olarak bakan Suudi Arabistan, bu sebeple de Arap isyanlarını durdurmayı hedeflemiş ve yaptığı tüm hamleleri kendi rejimini korumak için zorunluluk olarak görmüştür. Bu süreç her ne kadar Suud rejimi üzerindeki ekonomik, sosyal ve siyasi baskıları artırmış olsa da ülkede doğu bölgesindeki Şii isyanı haricinde geniş çaplı siyasi ayaklanmalar yaşanmamıştır. Sahve ulemasının tutuklanmasına ve Muhammed bin Selman'ın reformlarına karşı düzenlenen bazı küçük çaplı gösteriler dışında, Suudi hanedanı duruma hâkim bir görüntü çizmiştir.

Bugün birçok uzman, Arap Baharı'ndaki rolünden dolayı Suudi Arabistan'ı "Karşı Devrimci" olarak nitelendirmektedir.⁵¹ Bu karşı devrimler sayesinde de Riyad'ın kısa vadede bölgedeki konumunu muhafaza ettiği ve nüfuzunu arttırdığı gözlemlenmektedir. Kırılgan bölgesel düzendeki sorunların farkında olan Suudi Arabistan, Mısır'daki karşı darbe ve Yemen'deki askerî müdahale örneklerinde olduğu gibi, bölgedeki statüsünü maksimize etmek için yoğun çaba harcamaktadır.

MUHAMMED BİN SELMAN İKTİDARI

2015 yılında tahta geçen Kral Selman bin Abdülaziz, hanedan içi siyasi gelenekte daha önce görülmemiş önemli bir adım atarak 32 yaşındaki oğlu Muhammed'i, Savunma Bakanlığı ve Kraliyet Divanı Başkanlığı gibi üst düzey görevlere atamış, 2017'de de veliaht prens ilan etmiştir. Muhammed bin Selman, birçok prensten farklı olarak eğitimini Suudi Arabistan'da tamamlamış ve gösterişe düşkün diğer prenslerin aksine muhafazakâr bir şahsiyet olarak tanınmıştır.⁵²

Kral Selman'ın bu adımı, Suudi Arabistan'da tüm siyasi ve dinî teamülleri aşan, hassas ve derin bir değişikliğin başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. Zira hanedan içinde kurucu Kral Abdülaziz'in kral olma vasfı taşıyan iki oğlu daha vardır. 1945 doğumlu eski Veliaht Prens Mukrin bin Abdülaziz ve 1942 doğumlu Prens Ahmed bin Abdülaziz hâlâ hayattadır ve Muhammed bin Selman için iktidar rakibi durumundadır. Bunlar dışında Kral Selman'ın hasta ve ileri yaşta oldukları için krallık iddiası bulunmayan Memduh bin Abdülaziz ve Bender bin Abdülaziz isimli iki kardeşi daha vardır. Bu isimlerden Prens Ahmed, verilen garantiler sonucu İngiltere'den ülkeye dönebilmiş, ancak Mart 2020'de, darbe ve vatana ihanet suçlamasıyla kraliyet ailesinin birçok üyesiyle birlikte gözaltına alınmıştır.

Muhammed bin Selman'ın aile içinde uygulamaya koyduğu gözaltı, görevden alma ve tasfiyelerinin Biat Heyeti'ne kadar uzanması ve son 50 yıldır siyasette etkili olan Sudayri ekolü temsilcisi

Muhammed bin Nayif'in görevden alınması, Sudayriler arasında da güç odakları oluştuğunu ve Kral Selman'ın oğulları arasındaki taht çekişmesinin boyutlarını göstermektedir. Muhammed bin Selman'ın büyük kardeşi Oxford mezunu Faysal bin Selman, 2013 yılından bu yana Medine eyaletinin valisi (hâkimi) olarak görev yapmaktadır. Faysal, Selman ailesinin yurt içindeki ve yurt dışındaki yatırımları ile medya organlarını yönetmektedir. Muhammed bin Selman'ın bir diğer ağabeyi Devlet Enerji İşleri Bakanı ve eski Petrol ve Değerli Madenler Bakan Yardımcısı Abdülaziz bin Selman, ülkede petrol alanında geniş bir nüfuza sahiptir. Kral Selman'ın genç oğlu Hava Kuvvetleri Akademisi mezunu Halid bin Selman da yıldızı parlayan genç prensler arasındadır.⁵³ 2018 yılına kadar kritik bir görev olarak kabul edilen ABD Büyükelçisi iken, Kaşıkçı cinayetinden sonra Suudi Arabistan'a dönen Halid, şu anda Savunma Bakan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Kral Selman sadece oğullarına kritik görevler vermekle kalmamış, torunlarına da önemli görevler vermiştir. Torunlarından Ahmed bin Fahd el Suud, petrol zengini Doğu eyaleti vali yardımcılığı görevine getirilmiştir. Bugün gelinen noktada Kral Selman'ın oğullarının hem ekonomik hem de siyasi olarak Suudi hanedanı içinde bir adım önde oldukları görülmektedir.

Muhammed bin Selman'ın veliaht prens olması, Sudayri ekolünün daha da güçlendiğini göstermektedir. Sudayriler uzun zamandır güvenlik ve ordunun

Muhammed bin Selman, birçok prensten farklı olarak eğitimini Suudi Arabistan'da tamamlamış ve gösterişe düşkün diğer prenslerin aksine muhafazakâr bir şahsiyet olarak tanınmıştır.

bağlı olduğu savunma ve içişleri bakanlıklarını kontrol etmektedir. Nihayetinde ülkenin kurucusu Kral Abdülaziz'in oğullarından ikinci nesil prenslere geçiş süreci ve güç dengele- rindeki değişimin Selman'ın oğulları arasında da yaşanabileceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Muhammed bin Selman'ın icraatlarında akıl danıştı- ğı kişilerin tecrübesizliği veya tarihî bilgi yoksunluğu da hanedanın kendi içinde yeni sıkıntılara gebe olduğunu göstermektedir. Örneğin, devlet işle- rinde tecrübe sahibi olan Muhammed bin Nayif'in görevden alınmasından, uzun dönem birlikte görev yaptığı baş- ta istihbarat ve içişleri bakanlığındaki yakınları olmak üzere, aile üyelerinin rahatsız olduğu haberleri sosyal med- yada dile getirilmektedir.

Bununla birlikte hanedan içinde ya- şanan bu nesiller arası geçişte, Kral Selman'ın icraatlarını destekleyen güc- lü prensler de vardır. Sudayri dışında- kilerin yanı sıra Sudayrilerden de bir- çok prens, Muhammed bin Selman'ın iktidara yükselişini desteklemektedir. Uzun yıllar boyunca dışişleri bakanı olan Suud el-Faysal'ın oğulları ile Kral Fahd'ın oğulları da bu süreçte değişime destek veren prensler arasındadır. Şu anda Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Faysal bin Ferhan el-Suud da Kral Faysal'ın yeğeni olarak

aile geleneğini devam ettirmektedir. Muhammed bin Abdulvehhab neslin- den gelen Şeyh ailesinin genç mensup- larının da Muhammed bin Selman ile yakın ilişki içinde oldukları görülmek- tedir. Hanedandan sonra ülkenin ikinci en önemli ailesi olan Şeyh ailesinden Turki Ali Şeyh gibi genç isimler, Suudi Eğlence Kurumu Başkanlığı ve Suudi Kraliyet Mahkemesi Danışmanlığı gibi önemli görevlere getirilmiştir. Vehhabiliğin temel söylemlerinden olan müzik gibi eğlenceler hakkındaki kesin karşıtlığa rağmen Muhammed bin Selman döneminde müzik, sinema ve konser etkinliklerinin serbest bı- rılması, Muhammed bin Abdulvehhab soyundan gelen bir ismin bu işin de- netimine verilmesi, meşruiyet baki- mından stratejik bir karar olarak yo- rumlanmaktadır.

Diğer yandan Ortadoğu ve Suudi Arabistan'daki en nüfuzlu kabilele- den Şammar kabilesi torunu olan Kral Abdullah'ın güçlü çocukları Mutab ve Mişal de söz konusu dönüşüm sürecin- deki siyasi tutumlarıyla ülkenin gele- ceğini etkileyecek isimler arasında gö- rünmektedir. Nitekim 10 Eylül 2017'de, aralarında Sahve uleması, entelektüel, hâkim, yazar, gazeteci, iktisatçı ve in- san hakları aktivistlerinin olduğu 73 kişinin gözaltına alınması,⁵⁴ hanedan içi güç çekişmesinde ve dengelerinde,

eski Kral Abdullah ve onun temsil ettiği gruba yakın duran çevrelere verilen bir gözdağı olarak yorumlanmıştır.

2017 Haziran'ında kurulan ve başkanlığına da Muhammed bin Selman'ın getirildiği Yolsuzlukla Mücadele Ulusal Komisyonu (*Nazaha*),⁵⁵ ülke içindeki idari ve finansal kurumların şeffaflığını arttırmak için etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Halka verilen yolsuzlukla mücadele sözü çerçevesinde, 4 Kasım 2017 tarihinde uluslararası alanda da etkileri hissedilen, hanedan üyesi ve iş adamlarından oluşan toplam 381 kişinin gözüaltına alındığı haberleri duyulmuştur. Aralarında 12 eski bakanın ve tanınmış önde gelen prenslerin de olduğu gözaltılar, Muhammed bin Selman'ın yerini sağlamlaştırmak için yaptığı önemli hamlelerden biridir. Gözüaltına alınanlar arasında dünyaca ünlü yatırımcı, hanedan üyesi Prens Velid bin Talal bin Abdülaziz, Mutaib bin Suud, Kral Fahd'ın oğlu Abdülaziz ve uluslararası finans çevrelerinde kredibilitesi yüksek eski ekonomi

ve finans bakanları İbrahim el-Assaf ve Adil el-Fakih gibi isimler de vardır. Daha sonra bu kişilerden 87'si devlete yaklaşık 110 milyar dolar ödeyerek serbest kalmış, 56'sı savcılık tarafından açılan dava sonucu suçlu bulunmuş, geri kalan çok sayıda hanedan üyesi de zorunlu olarak başka bir ülkeye, genellikle de Kanada'ya sığınmıştır.

Birçok uzmana göre bu tasfiyeler, Muhammed bin Selman'ın rakip prenslerden kurtulmasının en kolay yolu gibi görünse de sonuçları itibarıyla ülkedeki kabileler ve dinî sınıf içinde kritik bir sürecin tetiklenmesine sebep olabilecek hamleler olarak da yorumlanmaktadır. Güvenlik, dış politika ve enerji alanlarında kendi seçkinlerinin yükselişine zemin hazırlayan Muhammed bin Selman'la birlikte, ünlü Bin Ladin ailesi yanı sıra Suriye asıllı Muhammed İyad Kiyali, Abdurrahman ez-Zamil, Lübnan asıllı Naamah Tamah ve Salih Ali et-Turki gibi isimler de hızla yükselen iş adamları olmuştur.⁵⁶

Muhammed bin Selman'ın güçlenme sürecinde, dinî kurumların da önemli katkıları vardır. Resmî Suudi Arabistan Müftülük Makamı (*Heyet'ul Kibar'ul Ulema*) ve birçok âlim, veliaht prens ilan edilmesinden itibaren Muhammed bin Selman'ın tüm reform sürecinin arkasında durmuştur.⁵⁷ Prens Selman, ayrıca Arap dünyasında büyük medya alımları yaparak, kendi meşruiyetini pekiştirecek yayınları da garanti altına almıştır. Örneğin ünlü haber kanalı *Al-Arabiya*'nın genel yayın yönetmeni gözüaltına alındıktan sonra, bu grubun hisselerinin %60'ına Muhammed bin Selman sahip olmuştur.

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın başlattığı değişim sürecinin sadece ülke içi dengeler bağlamında değil, küresel ilişkiler bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir. Suudi Arabistan'ın en önemli müttefiki olan ABD'nin tam desteğini alan Prens Selman'ın icraatları karşısında -her ne kadar güvenlik ve ekonomi bürokrasisinde kendine yakın bazı kişi ve gruplar tasfiye edilse de- İngiltere'nin de pek ses çıkartmadığı görülmektedir. Kaldı ki İngiltere bu dönemde ABD ile birlikte Suudi Arabistan'a 17 milyar dolar gibi yüklü bir miktarda askerî malzeme satarak, oldukça kârlı ekonomik anlaşmalara imza atmıştır.

İktidarının ilk dönemlerinde, komşu ve dost ülkeleri ziyaret ettikten sonra İngiltere, Fransa ve ABD'ye giden Muhammed bin Selman'ın özellikle ABD ziyareti oldukça büyük yankı bulmuştur. Burada ABD'nin önde gelen siyasetçileriyle görüşmüş; *Microsoft, Silikon Vadisi, Apple, Boeing, Lockheed Martin*

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın başlattığı değişim sürecinin sadece ülke içi dengeler bağlamında değil, küresel ilişkiler bağlamında da değerlendirilmesi gerekmektedir.

gibi önemli teknoloji ve silah şirketlerini ziyaret etmiştir. Batı medyasında olumlu bir şekilde resmedilen Veliaht Prens Selman, Ortadoğu'nun yükselen yıldızı ve Suudi Arabistan'da reform yanlısı modern bir kişi olarak takdim edilmiş, ayrıca İsrail ile ilgili ılımlı mesajları yanı sıra uzlaşa ve terörle mücadele konusundaki sözleriyle de öne çıkarılmıştır.

Muhammed bin Selman'ın Mısır ile başlayan yurt dışı gezileri sırasında çok sayıda ekonomik anlaşmanın yanı sıra silah alım anlaşmaları da yapılmıştır; özellikle İngiltere (10 milyar sterlin), ABD (400 milyar dolar), Fransa (18 milyar dolar) ve İspanya (1,8 milyar avro) ile büyük anlaşmalar imzalanmıştır.⁵⁸

Bu adımların akabinde bölgesel siyasette de ciddi hamleler yapan Veliaht Prens Selman, bazı Körfez ülkeleriyle birlikte, Yemen hükümetini İran destekli grupların baskısından kurtarma bahanesiyle Yemen'e askerî müdahalede bulunmuştur. Bu savaş büyük bir can ve mal kaybına sebep olsa da İran karşıtlığı tezi, Suudi toplumunda Muhammed bin Selman'ın mevcut savaş politikalarına destek toplaması için yeterli olmuştur.⁵⁹ Katar krizi ile birlikte toplumu daha fazla yanına çekmeyi ve böylece kamuoyu desteğini ve meşruiyetini arttırmayı planlayan

Muhammed bin Selman, böyle bir dış tehdit algısı oluşturarak iç konsolidasyonu sağlamayı amaçlamıştır. Nitekim Katar krizinin patlak vermesiyle -özel-

likle 2017 Eylül'ünde- Muhammed bin Selman, kendisini şartsız destekleyenler kadar, tarafsız duran veya karşı çıkan prensleri de tespit etme fırsatı bulmuştur.

REFORM ARAYIŞLARI

İktidardaki yükselişi hızlı bir şekilde süren Veliaht Prens Muhammed bin Selman, iç ve dış politik girişimleri yanı sıra ülke içindeki reformlarıyla da gündem olmuştur. “Suudi Arabistan’ı değiştirmek”, “ekonomiyi dönüştürmek”, “ılımlı İslam’a dönüş” gibi yeni bir söylem kullanan prensin uygulamaları, sadece ülke içinde değil tüm dünyada merak uyandırmıştır.

Daha önceki yıllarda bazı reformlara imza atan Kral Faysal, Kral Fahd ve Kral Abdullah gibi isimler de yerleşik ulema ile karşı karşıya kalmış ancak her seferinde hanedan ailesinin dediği olmuştur. Özellikle Kral Faysal döneminde kadınların eğitimi konusundaki girişimler, yerleşik ulema tarafından dirençle karşılanmış, sonunda ulemanın müfredat üzerindeki kontrolüne izin verilerek orta yollu bir çözüm bulunmuştur. Benzer adımlar atan Kral Abdullah da esasen ülkedeki şeyhlerin yetkisini azaltmak ve 11 Eylül olaylarının yarattığı iklimden yararlanmak amacıyla bazı reformla-

rı uygulamaya koymuş ve ülkenin ilk üst düzey kadın yöneticisi olan Nura el-Fayez, Eğitim Bakan Yardımcısı olarak atanmıştır. Ne var ki Vehhabi ulemadan gelen baskılar sebebiyle Fayez kısa bir süre sonra görevden alınmıştır.

Bugün Muhammed bin Selman’ın adımlarını kolaylaştıran birtakım önemli avantajlardan bahsedilebilir. Öncelikle nüfusunun yaklaşık yarısı 25 yaşın altında olan ülkede, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerde eğitim görmüş liberal görüşlü hatırı sayılır bir kesim vardır. Krallık sivil yasaları geçmişte sosyal ve kültürel hayat, eğlence sektörü ve siyasi faaliyetler üzerinde sıkı denetlemeler ve kısıtlamalar getirmiş olsa da bugün Suudi gençler internet aracılığıyla çoğu zamanda hükümetin ilkel teknik kısıtlamalarını atlatarak dünyaya açılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde ülkede geçmişten farklı olarak sosyal hayat, siyaset ve ekonomik alanda başlatılan Vizyon 2030 reformlarının ciddi bir alıcı kitlesi olduğu ortadadır.

Sosyal Reformlar

- Muhammed bin Selman önderliğindeki Suudi hükümeti, Aralık 2017’de 35 yıllık sinema yasağını kaldırmıştır. Ülkede 300’den fazla tiyatro ve çeşitli eğlence

tesisinin açılmasının planlandığı bildirilmiş ve Nisan 2018’de ilk kamu sineması açılmıştır. Vizyon 2030 reformları çerçevesinde, ülkenin çeşitli yerlerinde 2.000’den

fazla sinema salonu yapılması planlanmaktadır.

- Ocak 2019'da restoranlarda müzik çalınmasına ve eğlence aktivitelerinin düzenlenmesine izin veren kralliyet kararı çıkarılmıştır.
- Nisan 2016'da kadınların kıyafetlerinin denetlenmesinden, alkol ve müzik denetimlerinden, namaz vakitlerinde iş yerlerinin kapatılmasından ve cinsiyet ayrımı ile ilgili kuralların uygulanmasından sorumlu ahlak polisinin (*Mutava*) yetkileri kısıtlanmış; kimlik kontrolü veya vatandaşların belgelerini alma yetkilerine sınırlama getirilmiştir.
- Komedi gösterileri ile profesyonel güreş ve dövüş etkinliklerine izin veren Ulusal Eğlence Otoritesi kurulmuştur.
- Hac ve umre dışında ülkeye turist çekmek için, Ekim 2019'da yabancılar için yeni turist vize sistemi kurulmuştur. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin kıyafet yönetmeliği kuralları hafifletilmiş ve yabancı kadın turistlerin bedenlerini tamamen kaplayan kıyafetler giymeleri şartı esnetilmiştir. Ayrıca yabancı erkek ve kadınların evli olduklarını kanıtlamaksızın otel odalarını paylaşmalarına da izin verilmeye başlanmıştır.
- Nisan 2020'de, Suudi mahkemelerinin caydırıcı cezalar kapsa-

mında verdiği kırbaç cezaları kaldırılarak yerine mevzuata uygun hapis ya da para cezaları getirilmiştir.⁶⁰ Suudi Arabistan İnsan Hakları Komisyonu, 18 yaşın altındakilere uygulanan idam cezasının kaldırılmasına ilişkin bir kararnamenin çıkarıldığını duyurmuştur.⁶¹

Muhammed bin Selman'ın bu girişimleri gerek hanedan içinde gerekse ulema sınıfında rahatsızlıklara sebep olsa da geri adım atılmadan hayata geçirilmeye başlanmıştır. 2019 yılı içinde 5.000'den fazla etkinliğin düzenlendiği ülkede, önümüzdeki 10 yıl içinde eğlence endüstrisine 64 milyar dolar yatırım yapılacağı, bu kapsamda başkent Riyad'ın güneybatısında, el-Kadiyah'da, dünyanın en büyük kültür, spor ve eğlence şehirlerinden birinin inşa edileceği açıklanmıştır. Ülkenin Mısır ve Ürdün'e yakın bölgelerinde dine dayalı kısıtlamaların büyük ölçüde uygulanmayacağı bir "serbest kültür ve yaşam bölgesi" kurma

Vizyon 2030 reformları çerçevesinde, ülkenin çeşitli yerlerinde 2.000'den fazla sinema salonu yapılması planlanmaktadır.

projesi de söz konusudur. Cemal Kaşıkçı cinayeti ve Covid-19 salgını sebebiyle olumsuz etkilenmiş olsa da Riyad ve Ciddede dünyaca ünlü çok sayıda şarkıcının katıldığı konserler düzenlen-

miş, tanınmış sinema yıldızları ve spor dünyasından ünlü isimler ağırlandarak büyük bir imaj çalışması yapılmış ve bu ünlülerin ağzından ülkedeki reformlar övülmüştür.⁶²

Kadınlar

- Suudi toplumunda uzun yıllardır tartışılan ve sembolik bir önem atfedilen kadınların araç kullanması konusundaki yasak Haziran 2018'de kaldırılmıştır.
- Kamusal alanda cinsiyet ayrımını düzenleyen katı kurallar esnetilmiştir. Spor müsabakaları gibi topluca bulunulan mekânlara kadınların da erkeklerin yanında girebilmesine izin verilmiştir.
- Şubat 2018 itibarıyla kadınlar bir erkeğin izni olmaksızın kendi işlerini açabilmektedir.
- Mart 2018'de, boşanan Suudi kadınların çocuklarının velayetini almalarına izin veren bir yasa çıkarılmıştır.
- Temmuz 2019'da Rima binti Bender el-Suud, Suudi Arabistan Washington Büyükelçisi olarak atanmıştır.
- Ağustos 2019'da Suudi kadınların erkek rızası olmadan seyahat etmesine, boşanma ya da evlilik başvurusunda bulunmasına izin verilmiştir.
- Suudi kadın şarkıcıların konser verebilmesi, Suudi spor stadyumlarında kadınlara yer ayrılması ve iş gücünde kadınların sayısının arttırılması gibi düzenlemeler yapılmıştır.
- 2017'den sonra kadınların toplumsal hayattaki kıyafetleriyle ilgili düzenlemeler esnetilmiş ve "abaye" giyme zorunluluğu kaldırılmıştır.
- Olumsuz bir gelişme olarak, insan hakları aktivistleri ülkede kadınlara uygulanan bazı kısıtlamalar kaldırılrsa dahi hâlihazırda devam eden kısıtlamaları protesto edenlerin tutuklanmasında artış olduğunu bildirmektedir.

Ekonomik Reformlar

Muhammed bin Selman, Suudi toplumu-na reformlar sayesinde ülkenin çehresini değiştirme ve daha müreffeh ve zengin bir hayat sunma vaadinde bulunmaktadır. Bu kapsamda ülkeye yabancı yatırımları çekmek ve Suudi Arabistan'ın petrole olan bağımlılığını azaltmak için 2015 yılından itibaren kapsamlı bir program olan Vizyon 2030 hedefleri çerçevesinde büyük ve ihtişamlı ekonomik mega projeler hazırlanmıştır.

Kralın ekonomik reformlara ilişkin kişisel sebepleri bir yana, 2013 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde düşen petrol fiyatlarına bağlı olarak azalan ülke gelirleri ve Arap Baharı'nın getirdiği maliyetler, vatandaşlara dağıtılacak para bulunması konusunda zorluk yaşanmasına yol açmış, bütün bu koşullar da reformları tetikleyici unsurlar olmuştur.

Rezervleri ancak bir asır daha yetecek olan ülkenin geleceğini kurtarmak için petrole olan bağımlılığı azaltmak, ekonomik ve sosyal refahın sürekliliği açısından bugünden atılması gereken adımların başında gelmektedir. Günümüzde bölgesel ve küresel belirsizliklerin yanı sıra ekonomide de dönemsel bir daralma yaşayan Riyad yönetimi, özellikle gençler arasında %13'lere yükselen işsizlik konusunu yönetmek zorunda olduğunun farkındadır.

Suudi Arabistan'daki siyasi çekişmeler ve güvenlik endişeleri, küçük ve orta ölçekli Suudi şirketlerin harcamalarını ve yatırımlarını büyük oranda azaltmasına yol açmıştır. Lükse ve bol harcama yapmaya alışık olan Suudi vatandaşların hem günlük harcamaları hem de tüketim ve yatırımları ciddi oranda daralmaya başlamıştır.⁶³

Muhammed bin Selman, Vizyon 2030’u prestijli bir proje olarak lanse etse de bu aslında düşen petrol gelirlerden dolayı ciddi bir darboğazdan geçen ekonominin kurtarılması için uygulamaya konulan zorunlu bir pakettir.

Suudi ekonomisinin içinden geçtiği bu sorunların farkında olan Muhammed bin Selman, ülkenin coğrafi ve stratejik konumunu kullanarak Körfez’de Ürdün ve Mısır’ın da dâhil olduğu bölgesel ekonomik kalkınma projeleri yürürlüğe koymuştur.

Suudi Arabistan’ın ekonomik yeni adımları arasında; ülkeyi yabancı yatırımcılara daha fazla açmak, petrol ihracatına olan bağımlılığı azaltmak, ekonomiyi çeşitlendirmek, 6-7 milyonluk hac-umre turizmini 30 milyona çıkarmak ve izole turizm bölgeleri kurarak dünyanın her yerinden turisti, Suudi toplumu ile etkileşime girmeden ağırlayacak tesisler inşa etmek gibi projeler bulunmaktadır.⁶⁴ Tüm bunların finansmanı için özel sektörün büyütülerek kamu sektöründeki istihdamın azaltılması ve vergilerin artırılması planlanmaktadır. Ülkede hâlihazırda istihdam edilen Suudilerin üçte ikilik bölümünün işvereni devlettir. Reformlar kapsamında bu rakamın %20’ye düşürülmesi hedeflenmektedir. Ayrıca devlet petrol şirketi *Aramco*’nun halka arzı da ciddi bir gelir kalemi olarak hesaplanmaktadır.⁶⁵

Her ne kadar Muhammed bin Selman, Vizyon 2030’u prestijli bir proje olarak lanse etse de bu aslında düşen petrol ge-

lirlerden dolayı ciddi bir darboğazdan geçen ekonominin kurtarılması için uygulamaya konulan zorunlu bir pakettir. Zira Suudi hükümeti 2016 yılında kamu sektöründe çalışanlar için ücret kesintileri yapılacağını açıklamış, 2017 yılından itibaren de yakıt, doğal gaz, elektrik ve su sübvansiyonlarının azaltılması için bir takvim yayınlamıştır. Ülkede 2018’de sübvansiyon kesintisi nedeniyle yakıt fiyatları 0,20 dolardan 0,36 dolara yükselmiştir.⁶⁶ 2020 yılında da katma değer vergisi (KDV) %5’ten %15’e çıkarılmıştır.⁶⁷ Kasım 2017’de Prens Selman, Suudi Arabistan’ın Akabe Körfezi ve Kızıldeniz kıyısında, Tebuk yakınlarında 500 milyar dolara mal olacak dünyanın en büyük akıllı şehri NEOM’un kurulacağını açıklamıştır.⁶⁸ Mısır ve Ürdün’e ait bazı deniz ve kara bölgelerini de içine alan NEOM, “Geleceğin Şehri” anlamına gelmektedir. 26.500 kilometrekarelik bir alanda inşa edilecek bu teknoloji, ticaret ve yatırım kenti tamamlandığında Katar, Bahreyn, Kuveyt gibi bölge ülkelerinden bile daha büyük olacaktır. Suudi yasalarından ayrı yasaların geçerli olması planlanan şehirde, robotların insanlardan daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Riyad hükümeti su, biyoteknoloji, eğlence, üretim, gıda ve enerjiye odaklanacak şehrin yapımı için 29 Ocak 2019 tarihinde 500 milyon dolar değerinde NEOM adıyla kapalı bir anonim şirket kurulduğunu açıklamıştır.⁶⁹ İsrail’e yakın Kızıldeniz kıyılarında inşa edilecek projenin Mısır ve İsrail’le koordineli bir şekilde planlandığı tahmin edilmektedir.

Suudi toplumunu dönüştürecek bu tür projelerin, toplumda bir beyaz yakalı-

lar sınıfı oluşturup ülkenin geleceğini şekillendirecek liberal elit gruplar inşa etmesi planlanmaktadır. Bu yeni aydın grubun ülkedeki kabile kültürünü veya dini bağları zayıflatacak büyük reformları gerçekleştirmesi, birçok kesimin ortak beklentisidir.

Suudi Arabistan'da 2018 yılında yapılan ekonomik reformlar kapsamında, halka açık şirketlerin yabancı stratejik yatırımcılara yönelik %49'luk hisseye sahip olma sınırılması kaldırılırken, Aralık 2019'da yaklaşık 2 trilyon dolar değerindeki Suudi petrol şirketi *Aramco*'nun %1,7'lik hissesi borsada satışa sunulmuştur. Bu adım, ilk etapta ciddi bir heyecan yaratmış olsa da daha sonra alınan hisselerin ödemelerinin gecikmesi büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bölgede yaşanan jeopolitik ve ekonomik krizler nedeniyle *Aramco* hisselerinin değer kaybına uğraması, planlanan yatırımların da ertelenmesine yol açmıştır.

Ayrıca Covid-19 pandemisi ve Rusya ile petrol arzında yaşanan anlaşmazlıklar, Suudi yönetiminin planladığı birçok eko-

nomik projenin akıbetiyle ilgili kafa karışıklıklarına yol açmıştır. 2020'nin Mart ayında Viyana'da düzenlenen *OPEC Plus* toplantısından sonra, kısa bir süre de olsa Rusya'ya karşı sessiz bir ekonomik savaş yürüten Suudi Arabistan, uluslararası enerji piyasasındaki payını mümkün olan en hızlı şekilde arttırmaya çalışmaktadır; zira petrol ihracatı Suudi bütçesinin neredeyse %90'ını oluştururken, Rusya için bu oran %16 ile çok daha düşüktür.

Pandemi sürecinde yaşanan ekonomik zorluklara ilaveten petrol fiyatlarının tarihin en düşük seviyesine gerilemesi, ülkenin borcunu %375 artırarak tarihî bir zirveye taşımıştır. Suudi Arabistan Maliye Bakanı Muhammed el-Cedaan 2 Mayıs 2020'de yaptığı açıklamada, küresel petrol piyasalarındaki düşüşün yanı sıra salgın ve azalan ekonomik faaliyetler sebebiyle ülkenin ilk defa bu kadar ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldığını söylemiştir. Muhammed el-Cedaan, hükümetin "acı reçete" uygulayacağını ve krizin üstesinden gelmek için tüm seçenekleri kullanma hakkını saklı tutacağını da belirtmiştir.⁷⁰

Dinî Reformlar

Diğer din ve mezheplere saygılı, daha liberal ve özgür bir toplum inşa edileceğini vaat eden Veliaht Prens Muhammed bin Selman, önceki dönemlerden alışkın olunmayan bir cesaretle Suudi Arabistan şartlarında dinî konularla ilgili çarpıcı bir söylem kullanmaya ve açılımlar gerçekleştirmeye başlamıştır.

Ekim 2017'de Suudi Arabistan'da düzenlenen uluslararası bir yatırım konferan-

sında, daha modern bir İslam yorumunu benimseyeceklerini ifade eden Prens Selman, bundan sonrası için ılımlı olacağı mesajını vermiştir.⁷¹ Nisan 2018'deki ABD ziyareti sırasında bazı medya kuruluşlarına verdiği demeçlerde, "Amerika istediği için Vehhabiliği dünyaya yaydık" diyerek, bir anlamda radikal görüşlerin komünizmle mücadele çerçevesinde ABD'nin desteğiyle yayıldığını ima etmesi ve bu konuda tek suçlunun kendi

Din-devlet ilişkilerindeki dengenin bundan sonra da Suudi hanedanı lehine devam edeceği anlaşılmaktadır; ayrıca günümüz itibarıyla Vehhabilik ile Suudi ailesi arasındaki ittifakın da yıprandığı görülmektedir.

ülkesi olmadığını savunması, oldukça dikkat çekicidir.⁷² İki ortak geçmişin kötü mirasını temizlemek istercesine, Mayıs 2017’de ABD Başkanı Donald Trump’ın Suudi Arabistan ziyareti sırasında aşırı-lık ve terörle mücadele kapsamında Aşırı İdeolojiyle Mücadele Küresel Merkezi (*Etidal*) açılmıştır.⁷³ Başkalarına karşı nefret ve hoşgörüsüzlük vaaz eden imamlara ilişkin yapılan düzenleme ile bu şekilde davranan din görevlileri için kovulma, cezalandırılma ve yeniden eğitim kuralı getirilmiştir.⁷⁴ “Aşırılıkla mücadele” projesi kapsamında okullardaki ders kitaplarında yer alan aşırılık söylemlerinin ayıklanması kararı alınmıştır.

İlimli adımların bir parçası olarak, Suudi Arabistan destekli *Rabıta* kurumu başkanını Muhammed bin İsa, Vatikan’da Papa ile görüşmüş, Eylül 2017’de *Rabıta*’nın himayesinde New York’ta dünyadan yaklaşık 500 kişinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Kâbe imamı Abdurrahman es-Sudeys’in, “Amerika ve Suudi Arabistan iki kutup olarak dünyayı yönetiyoruz” açıklaması, âdetâ Riyad yönetiminin beklentilerini açığa vuran bir temenni gibidir.⁷⁵ Kısa bir süre sonra, Mayıs 2018’de, Vatikan’ın Dinler Arası Diyalog Konseyi’ni ağırlayan Suudi Arabistan, Medine’de bir kilisenin inşası için çalışma yapılmasını kabul etmiştir.⁷⁶

Her Arap ülkesinde olduğu gibi, Suudi Arabistan’daki reform sürecinde de dinin

toplum ve siyaset üzerindeki rolünü sınır- layacak argümanların tarihî bir arka plana dayandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede, Arap Yarımadası’nın tarihini sadece İslam’la bağdaştırmanın eksiklik olacağı tezi dillendirilmeye başlanmış ve bölgenin daha derin köklerine bakılması gerektiği yönünde açıklamalar yapılmıştır. Suudi medyasında yayınlanan program- larda, İslam öncesi binlerce yıllık geçmiş olan bu kadim coğrafyadaki tüm değer ve ilkelerin, Arap tarihi ve medeniyetinin en önemli zenginliklerinden olduğu özellikle vurgulanmaktadır.⁷⁷ Suud ve Arap tari- hini Avrupa ile ilişkilendirmeye çalışan birçok TV programının Osmanlı kültürü ve tarihinden olumlu bahsetmemesi ise ayrıca dikkat çekicidir.

Suudi toplumundaki aşırıcılığı, 1979 İran Devrimi’ne ve İhvan-ı Müslimin’e dayan- dıran yeni yönetim, “aşırılığı biz değil, İran temsil ediyor” diyerek “ılımlı İslam” söylemini öne çıkarmaya başlamıştır. Bu noktada Vehhabiliğin aşırıcı yönlerinin tasfiyesi dış dünya için önemli bir mesaj taşısa da içeride bazı kırılmalara yol aç- maktadır. Nitekim birçok âlim ve davetçi, Muhammed bin Selman’ın bu yöndeki açıklamalarına şiddetli bir şekilde itiraz etmiştir.

Ülkedeki dinî reformlar, resmî Vehhabi çizgisini daha ılımlı bir seviyeye çekmeye çalışırken, bazı çevrelerde bu değişimin

dışarıdan gelen siyasi baskılar sonucunda mı yoksa doğal bir tarihî süreklilikle mi olduğu tartışmaları yapılmaktadır. Zira dinde ıslah ve reform, daha çok fıkıhçıların ictihadla ilgili bir konusu gibi görünse de ülkede Muhammed bin Selman dönemiyle birlikte atılan bu adımlar, bir yandan veliaht prensin kişisel meşruiyetini arttırma çalışmalarının bir sonucu bir yandan da dışarıdan gelen baskılar neticesinde doğal olmayan bir açılım olarak değerlendirilmektedir. Suudi dinî açılımıyla ilgili teorik düzeydeki eleştiriler sürerken pratikte de ılımlı İslam söyleminin İslam dünyasını bir araya getirebilecek bir araç ve dünya ile entegrasyonu kolaylaştıran bir yöntem olarak sunulması, tartışmaların diğer boyutunu oluşturmaktadır.

Din-devlet ilişkilerindeki dengenin bundan sonra da Suudi hanedanı lehine devam edeceği anlaşılmaktadır; ayrıca günümüz itibarıyla Vehhabilik ile Suudi ailesi arasındaki ittifakın da yıprandığı görülmektedir. Zira reform sürecinde, din-siyaset ilişkilerinde dengenin bozulduğu ve hanedanın büyük ölçüde ulemayı

kontrol altında aldığı gözlemlenmektedir. Buradan elbette ülkede ulemanın ve dinî grupların tamamen etkisiz hâle geldiği gibi bir anlam çıkartılması mümkün değildir, ancak pek çok örnekte görüldüğü üzere, ulemanın rolü son dönemde çoğunlukla Suudi hanedanının icraatlarını meşrulaştırmaktan öteye gitmemektedir. Daha açık bir ifade ile Ortadoğu'da birçok ülkede olduğu gibi, Suudi Arabistan'da da devlet mekanizmasının dinî nüfuzu kontrol altına aldığı ve ülkenin ulusal çıkarlarıyla özdeşleşen bir ilişki yumağı hâline dönüştürdüğü görülmektedir.

Tüm bunların ışığında, özellikle kadınların araba kullanmasına izin verilmesi kararı -Suudi halkının muhafazakâr doğasının tanıdık ve basmakalıp imajına rağmen- Suudi kolektif farkındalığının artık din adamlarının mirasına sıkışmış olmadığına ortaya koymaktadır. Ulemanın Kral Abdülaziz ve özellikle de Kral Faysal'dan itibaren başlayan siyaset üzerindeki azalan otoritesi, Muhammed bin Selman döneminde de sürececek görülmektedir.

Reformların Geleceği

Siyasi ve toplumsal eylemlerini geleneksel olarak kabile ve ulemanın meşrulaştırıcı rolüne dayandıran Suudi hanedanının yeni dönemde yapısal reformlarını ve meşruluk kaynağını daha entelektüel bir çerçevede planlaması gerektiği anlaşılmaktadır. Son dönemde geleneksel Arap değerleri ve İslam'ın beşiği söyleminin aldığı hasar, Suudi rejimini iç ve dış kamuoyunda yeni meşrulaştırıcı mekanizmalara yöneltmiştir. Bu anlamda, yeneden canlandırılmış fakat güncellenmiş

bir Arap milliyetçiliğini öne çıkarmaya çalışan Muhammed bin Selman, "ılımlı İslam" projesini de bu sürece dâhil ederek Suudi Arabistan'ın varlığını bu temellere dayanan yeni bir imajla oluşturmak istemektedir. Prens, bu çabalarının hem dışarıdaki imajını olumlu yönde etkileyeceğini hem de sosyolojik yapısı değişen iç kamuoyundaki meşruluğunu sağlayacağını hesap etmektedir.

Suudi Arabistan'da kentleşme oranı yüksek olmakla birlikte, Muhammed

İlk bakışta parlak bir fikir gibi görünüp ku-lağa hoş gelse de Muhammed bin Selman'ın modernleştirme programı kapsamında yaptığı tüm reform ve değişikliklerin, aslında kapsamlı bir toplumsal ihya, ıslah veya genel bir zihniyet değişiminden ziyade, yüzeysel bir değişimden öteye gitmeyeceği endişeleri giderek artmaktadır.

bin Selman yeni bir kamusal alan daha oluşturmaya çalışmaktadır. Klasik İslam toplumlarında görmeye alışkın olduğu-muz cami, çarşı, pazar ve kısıtlı eğlence merkezleri dışında Körfez'de ihtişamlı bir mimariyle yükselen tiyatro, sinema, alışveriş merkezleri, konser salonları ve kadın ve erkeklerin birlikte bulunduğu Batılı tarzda kafelerin açılması, bu yeni ve modern kamusal alan inşasının gös-tergeleridir.

Muhammed bin Selman, Körfez'de birçok ülkede devam eden milli-leştirme çabalarına benzer şekilde, Suudlaştırma (*Saudization*) olarak nitelenebilecek bir hedefle ekonomi, eğitim, sağlık gibi alanlarda önemli hamleler planlamaktadır. Bu millileş-me çabaları, Soğuk Savaş yıllarının devletçi politikalarından ziyade, küre-sel sistemin yerelin çıkarlarını tehdit etmeyecek bir altyapı çalışması olarak planlanmaktadır. Daha önce de işaret edildiği üzere, Suudi Arabistan söz konusu reformlarla aynı zamanda ulus-lararası toplumdaki imajını da düzel-tebileceği yeni, modern, diğer dinlere saygılı, terör ve aşırılığa mesafeli, kadın

haklarını gözetken bir yaklaşım ortaya koymaya çabalamaktadır.

Krallıkta gerçekleştirilen reformlara dair ülke içinde yükselen olumlu ve olumsuz iki temel yaklaşım söz konu-sudur. Geleneksel âdetlerin ve kültürün korunması gerektiğini savunan rejim muhalifleri, yerleşik ulema ve çok küçük bir İslami muhalefetten oluşan bir grup, Muhammed bin Selman'ın reformları-nın hem ahlaki ve dinî olarak topluma zarar vereceğini hem de toplumsal ve tarihi olarak uygun olmadığını ileri sür-mektedir. Bu görüşe karşın yeni orta sınıf ve genç kuşak, Suudi toplumunun modernleşmede geç kaldığını, bunun da toplumdaki geleneksel bağlar ve katı dinî muhalefet sebebiyle olduğunu savun-maktadır. Yurt dışında okumuş bürokrat, iş adamı ve genç hanedan üyeleri, dışarı-da gördüklerinden etkilenecek toplumsal gelenek ve göreneklerden ayrı bir yaşam biçimi benimsemiştir. Bu toplumsal di-namiğin farkında olan Prens Selman ve Suudi müesses nizamı, söz konusu kesimin siyasi görüşlerini şekillendi-rip kontrol etmek için reformları fırsat olarak kullanmak istemektedir. Ancak Muhammed bin Selman'ın yaklaşık üç yıldır toplumu modernleştirme amacıyla başlattığı reformların ülkedeki siyasi istikrar açısından bir tehdit oluşturma-ya başladığını düşünenlerin sayısı da az değildir. Benzer şekilde ekonomide-ki açılımın toplumdaki eşitsizliği her geçen gün derinleştirdiğini, bunun da ileride toplumsal bir kargaşaya zemin hazırlayacağını söyleyenlerin sayısı da artmıştır. Ayrıca bazı kesimlerde NEOM gibi izole bölgelerin inşası ile toplumsal

bölünmenin daha da kritik bir seviyeye geleceği endişesi hâkimdir. Yine eğitim ve din alanındaki reformların toplumsal bölünmede önemli bir faktör olabileceği kaygıları da ülkedeki siyasi istikrarın geleceği açısından soru işaretleri barındırmaktadır. Öte yandan bütün bu kaygılara rağmen toplumda Batı kaynaklı düşüncelerin yaygınlaşması ve oluşturulan yeni kamusal alanlarla gençlerin kimliklerinin şekillenmesi çalışmaları hız kesmeden sürmektedir. Bu şekilde kontrollü sekülerleşmenin kabileciliğe ve aşiretçiliğe karşı bir alternatif hâline gelmesi ise, geleneksel yapıda ısrar eden kesimlerde kaygı uyandırmaktadır.

İlk bakışta parlak bir fikir gibi görünüp kulağa hoş gelse de Muhammed

bin Selman'ın modernleştirme programı kapsamında yaptığı tüm reform ve değişikliklerin, aslında kapsamlı bir toplumsal ihya, ıslah veya genel bir zihniyet değişiminden ziyade, yüzeysel bir değişimden öteye gitmeyeceği endişeleri giderek artmaktadır. Zira reform adıyla yapılan pek çok düzenlemenin derin toplumsal, kültürel ve dinî meseleleri perdeleyen bir araç olarak kullanılması ihtimali söz konusudur. Kaldı ki reformların gerçekleştirildiği dönemlerde pek çok toplumsal grup üzerindeki baskının arttığı da gözlenmiştir. Ayrıca ülkedeki tüm askerî ve ekonomik gücün Muhammed bin Selman'ın şahsında toplanması da şüphesiz ülke için çeşitli riskler barındırmaktadır.

Kaşıkçı Cinayeti

Ekim 2018’de bir dönem Suudi kraliyet ailesine danışmanlık yapan dünyaca ünlü gazeteci Cemal Kaşıkçı, evlilik belgesi almak için girdiği Suudi Arabistan İstanbul Başkonsolosluğu’ndan bir daha çıkamamıştır. Akabinde Kaşıkçı’nın konsoloslukta öldürülmüş olacağına dair oluşan güçlü şüphe üzerine, Türk makamları çalışma başlatmış ve yapılan inceleme ve araştırmalar, Cemal Kaşıkçı’nın öldürüldüğünü ortaya koymuştur. Kaşıkçı’yı öldürmek için görevlendirilen 15 kişilik infaz timini ise Muhammed bin Selman’ın yakın danışmanlarının koordine ettiği anlaşılmıştır. Bu gelişmeler üzerine Suudi Arabistan Başsavcılığı’nın başlattığı soruşturma sonucunda Muhammed bin Selman’ın danışmanı Suud el-Kahtani ve İstihbarat Başkan Yardımcısı Ahmed el-Asiri görevlerinden alınmıştır. Aralık 2019’da da Suudi Arabistan Başsavcılığı, İstanbul’daki konsolosluk binasında öldürülen Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı davasında beş sanık hakkında idam, üç sanık hakkında da toplam 24 yıl hapis cezası vermiş, ancak üst düzey isimlerden Kahtani ve Asiri ceza almamıştır.⁷⁸

Cinayetin işlendiği İstanbul’da ise, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan iddianame kapsamında 20 Suudi vatandaşı hakkında kamu davası açılmıştır. Hazırlanan iddianame de 18 sanık hakkında “tasarlayarak ve canavarca hisle eziyet çektirerek kasten adam öldürmek” suçundan, iki sanık hakkında da “öldürmeye azmettirmek” suçlamasından ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası talep edilmiştir. Sanıklar hakkında yakalama kararı çıkartılmış ve bu karar *Interpol’e* de iletilmiştir. Suudi makamlarının aksine, Türk savcılığının iddianamesinde, Asiri ve Kahtani’ye ağır suçlamalar yöneltilmiştir.⁷⁹

Cinayet davası büyük bir bilinmezlik çemberiyle sarmalanmış olsa da yaşanan bu olay, kendisini reformcu ve özgürlükçü olarak tanıtan Muhammed bin Selman’ın imajına ciddi bir zarar vermiştir. Hunharca işlenen bu cinayet nedeniyle birçok uluslararası şirket Suudi Arabistan’daki işletmelerini kapatmış, yatırım planlarını iptal etmiştir. Pek çok uluslararası kuruluş, Muhammed bin Selman’ın ekonomik reformlarını gerçekleştirmek için çok önem verdiği “Çöl Davosu” olarak adlandırılan yatırım zirvesine katılmama kararı almıştır. Muhammed bin Selman, Batı dünyasında uğradığı bu tecrit üzerine, siyasi bir hamle ile Şubat 2019’dan itibaren Güney Asya ülkelerine yönelik bir program başlatmıştır. Çin, Hindistan ve Pakistan’da üst düzey görüşmeler yapan Muhammed bin Selman, bu ülkelerle milyarlarca dolarlık anlaşmalar imzalamıştır.

MUHAMMED BİN SELMAN VE YENİ DİŞ POLİTİKA

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın savunma bakanlığı, kraliyet divanı başkanlığı ve kralın özel danışmanlığı gibi stratejik görevlere getirilmesi, Suudi dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönemle birlikte Suudi dış politikası iki ayaklı ve agresif bir çizgi izlemeye başlamıştır; bir yandan İran'ın bölgesel etkinliğini sınırlandırmak için çeşitli askerî ve ekonomik girişimlerde bulunulurken bir yandan da Arap isyanlarından sonra özgürlük ve demokrasi isteyen gruplarla ve onları destekleyen ülkelerle bölgesel statükoyu korumak adına mücadeleye girilmiştir.

Soğuk Savaşı döneminde komünizm ve sosyalizm karşıtı bir politika izleyen Suudi Arabistan, bu dönemde İslamcılığı teşvik ederek komünizmin yayılmasını engellemeye çalışmıştır. Bugün ise âdeta İslamcılığı ulusal bir tehdit olarak tanımlayan Suudi rejimi, başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere birçok grubu terör örgütü ilan etmiştir.

Arap Baharı sürecinin başından itibaren Riyad yönetiminin dış politikası, statükonun korunması adına Körfez'de ve Ortadoğu'nun genelinde otoriter rejimlere mali, askerî ve diplomatik destek sağlamak şeklinde olmuştur. 2011 yılında kitlesel protestoları bastırmak üzere birliklerini Bahreyn'e konuşlandıran ve Ürdün, Fas ve Umman'a muhaliflere karşı monarşileri desteklemek amacıyla mali yardımlarda bulunan Suudi Arabistan, bir istisna olarak başlarda Suriye'deki Beşşar Esad ve

Libya'daki Muammer el-Kaddafi rejimlerine karşı muhalifleri desteklemiş ancak Tunus ve Mısır'da yaşanan rejim değişikliklerinden sonra bu siyasetten vazgeçmiştir. Zira kendi içinde de Şii isyanlarının hızlı bir şekilde yayılması, Suudi yönetimin Arap Baharı'na karşı tutumunda köklü değişikliklere sebep olmuştur.

2011 yılından itibaren bölgedeki gelişmeler ve İran'ın Körfez ve Bereketli Hilal'de artan nüfuzuna karşı harekete geçen Riyad yönetimi, Bahreyn'deki isyana askerî müdahale ile son verdikten sonra, İran'ın bir diğer nüfuz alanı durumundaki Yemen'de çıkan iç savaşa da müdahale etmiştir.

Yaşanan siyasi ve ekonomik dönüşümlerin bir uzantısı olarak bölgede yeni bir blok ortaya çıkarken Suudi Arabistan ve İsrail'in şaşırtıcı biçimde giderek örtüşen çıkarları, iki tarafı birbirine yakınlaştırmaya başlamıştır. Katar ablukası, Türkiye'ye yönelik agresif tutum, İsrail'le yumuşama sürecine yeni Arap ülkelerinin katılması ve küresel siyasette Rusya ve Asya açılımları birbiri ardına gelirken, yeni Ortadoğu denklemi Suudi Arabistan ve BAE'nin merkezî rolünü güçlendirmeyi hedeflemiştir. Tarihî olarak BAE'yi her zaman kendi arka bahçesi gibi gören Suudi Arabistan'ın son yıllarda BAE ile ilişkilerinin doğasındaki değişen yapı, bu iki ülkeyi bölgenin birçok meselesinde ortak hareket eder hâle getirmiştir.

Krallık, geçmiş dönemlerdeki dış politika retorğinde, İslam davasının kollayıcısı ve lideri imajı çizmeye çalışırken, Muhammed bin Selman ile birlikte Arap

Krallık, geçmiş dönemlerdeki dış politika retoriğinde, İslam davasının kollayıcısı ve lideri imajı çizmeye çalışırken, Muhammed bin Selman ile birlikte Arap milliyetçiliği politikalarının öne çıktığı karma bir siyasete yönelmiş görünmektedir.

milliyetçiliği politikalarının öne çıktığı karma bir siyasete yönelmiş görünmektedir. Örneğin, Arap olsun olmasın Şii kesime karşı daha önce katı ve olumsuz bir tutum sergileyen Suudi yönetimi, yeni dönemle birlikte Irak merkezî hükümeti ve özellikle Sadr gibi Şii Arap dinî gruplarla irtibat kurmuş, 2017 yılında Irak merkezî hükümeti başbakanı Haydar el-Abadi ve Şii Sadr cemaati lideri Mukteda es-Sadr'ı Riyad'da ağırlayacak kadar değişmiştir.

Bu yeni yaklaşımın asıl amacının Arap Şiiler üzerindeki İran etkisini kırmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda İran karşısı geniş bir Arap cephenin inşası, Prens Selman'ın en önemli dış politika hedeflerinden biri olmuş görünmektedir; öyle ki bunun için ABD'nin teşvikleriyle İsrail'le dahi yakınlaşmaktan kaçınmamıştır.⁸⁰ Suudi dinî ve siyasi statükosunun desteğini almak için İran karşısı retorik

her zaman önemli bir meşruiyet kaynağı olduğundan, Muhammed bin Selman için bu adımlar aynı zamanda içerideki gücünü artırmanın da önemli bir yolu olarak görülmüştür.

Veliaht Prens Selman'ın inşa ettiği yeni Suudi dış politikasının bir diğer önemli ayağı da BAE, Mısır ve Bahreyn'le kurulan bölgesel ittifaktır. Katar ablukası ile birlikte somutlaşan bu ittifak, son olarak Lübnan'daki Sünni Hariri yönetimini ve Fas'ı da arasına katarak cepheyi daha da genişletmek istemiş ancak hem ABD'de başkanlık koltuğuna Demokratların adayı Joe Biden'ın oturması hem de söz konusu ülkelerin kendi özgün dinamiklerden dolayı bu mümkün olamamıştır.

İran'ın artan nüfuzuna karşın ABD'nin bölgede zayıflayan askerî varlığı nedeniyle Suudi Arabistan, kendisi için algıladığı jeopolitik riskler ve güvenlik tehditlerini göğüslemek adına oluşturduğu bu ittifakı bir hayli önemsemektedir. Nihayetinde BAE, Mısır, Bahreyn ve Ürdün'ün dâhil olduğu ittifakın ekonomik ve askerî müşterek savunma zemini oluşturma niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mısır ve Ürdün'ü de içine alan NEOM projesinin temelinde, ekonomik olduğu kadar güvenlik iş birliğini teşvik etme amacı olduğu da açıktır.

İsrail'le Normalleşme

Muhammed bin Selman dönemindeki Suudi dış politikasının krallığın geleneksel çizgisinden ayrıştığı en önemli konulardan biri de Filistin davasına yaklaşım ve siyonist rejimle ilişkilerdeki yumuşamadır. Kuruluşundan itibaren Filistin

davasına yaptığı siyasi ve mali destek dikkate alındığında, Suudi Arabistan'ın yeni dış politika anlayışının bu bağlamda da bir hayli değiştiği, keskin bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Başlangıçta İsrail'in siyasi varlığını dahi kabul etme-

yen ve bu konuda tüm Arap dünyası ile birlikte hareket eden Riyad yönetimi, özellikle 11 Eylül olaylarından sonra yaşadığı zorlu süreç ve baskıların ardından, bu tavrında değişim sinyalleri vermeye başlamıştır. O dönem, Kral Abdullah'ın yeni bir "Barış Planı" hazırlayarak iki devletli çözümü teşvik etmesi, İsrail'in varlığını kabullenme konusunda ciddi bir dönüm noktası olarak görülmüştür. Hamas ve Fetih arasında da arabuluculuk yapan Riyad yönetimi, 2006'da Mekke Anlaşması'yla iki taraf arasındaki çatışmaların sonlanmasında aktif rol oynamıştır. Suudi Arabistan, hem 2006'dan bu yana Hamas'ın Filistin siyasetindeki artan rolünden hem de İran'ın bölgedeki girişimlerinden rahatsız olsa bile kendi hazırladığı barış planının başarısı için dahi İsrail ile doğrudan diplomatik ilişki ve normalleşme içine girmemiştir.⁸¹

Hâlihazırda her ne kadar kendisi İsrail ile doğrudan ilişki içinde olmasa da 2020 ortalarından itibaren BAE, Bahreyn ve Sudan'ın İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi yönündeki adımları arkasında Riyad yönetiminin olduğu sır değildir. ABD'nin Kudüs'ü İsrail'in ebedi başkenti ilan etme sürecinde, Muhammed bin Selman önderliğindeki Suudi dış politikasının sessizliği büyük eleştiri almıştır. ABD'nin Tel Aviv Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşıma kararında da benzer şe-

kilde, ne İİT'de ne de Suudi resmî dış politikasında aktif bir tepki ortaya konmuştur. Üstelik Veliaht Prens Muhammed bin Selman, Suudi Arabistan tarihinde, İsrail'in Filistin devletiyle yan yana kendi ulus devletine sahip olma hakkı olduğunu söyleyen ilk lider olmuştur. Aralık 2020'de de İsrail uçaklarının BAE seferlerinde Suudi hava sahasını kullanmalarına izin verilmiştir.

İsrail'le ilişkileri, İran nüfuzuna karşı mücadelede denge arayışı gibi pragmatik bir zemine oturtmaya çalışan Prens Selman, elbette bu politikayı açık bir şekilde ifade etmemektedir. İran gibi ortak bir düşmana karşı iş birliğinin artırılması, her ne kadar iki taraf açısından pratik sonuçlar doğursa da ilişkilerin bu pratik boyutun ötesine geçerek Filistin davasına ve onu yürüten Hamas gibi aktörlere karşı da bir düşmanlık siyasetine dönüştürülmesi, ciddi bir eleştiri konusu olmaktadır. İsrail ile ilişkilere önem vermenin sayılan stratejik bahanelerine ilave olarak, son 20 yıldır Batı kamuoyunda imajı terörle birlikte anılan Suudi Arabistan, bu yaklaşımı sayesinde uluslararası alanda uğradığı prestij kaybını düzeltmek istemiştir. Bu anlamda Batılı ülkelerdeki güçlü Yahudi lobilerinin ve onların denetimindeki medya kuruluşlarının desteği, Riyad yönetimi açısından oldukça önemli bir hâl almıştır.⁸²

Bahreyn Askerî Müdahalesi

Suudi Arabistan, Arap Baharı sürecinde ortaya çıkan demokratikleşme taleplerine karşı çok açık bir pozisyon almıştır; zira bölgedeki bu türden arayışların, günün birinde hem kendi rejiminin geleceğini

hem de toprak bütünlüğünü tehdit etmesinden çekinmektedir. Bu süreçte Hüsnü Mübarek yönetimi gibi güçlü bölgesel müttefiklerini kaybeden Riyad yönetimi, İran'ın bölgedeki etkisinin artmasından

Riyad yönetimi, Arap Baharı'nın etkilediği Bahreyn'de sokaklara dökülen ve ülke nüfusunun %70'ini oluşturan Şii nüfusa karşı rejimi korumak amacıyla büyük bir tepki ortaya koymuş ve Mart 2011'de Bahreyn'e 1.000 kadar asker göndermiştir.

da endişe etmiştir;⁸³ dolayısıyla Arap Baharı'nın etkilediği Bahreyn'de sokaklara dökülen ve ülke nüfusunun %70'ini oluşturan Şii nüfusa karşı rejimi korumak amacıyla büyük bir tepki ortaya koymuş ve Mart 2011'de Bahreyn'e 1.000 kadar asker göndermiştir. Şii el-Vifak grubunun başını çektiği gösterilere müdahale için BAE'nin de 500 asker gönderdiği Bahreyn'de, birkaç hafta süren sert mü-

dahaleler sonucu gösteriler kontrol altına alınmıştır.⁸⁴

Bahreyn'deki ayaklanmaya karşı gerçekleştirilen Suudi askerî müdahalesi, aynı zamanda İran'ın Basra Körfezi'ndeki nüfuzuna yönelik de bir hamledir. Sadece Bahreyn ile yetinmeyen Riyad yönetimi, ilerleyen süreçte Yemen, Sudan ve Libya'daki olaylara da doğrudan müdahil olmuştur. Daha önceki yıllarda Şii yayılcılığı olarak gördüğü İran tehdidine karşı genellikle Batı desteği almayı veya vekil örgütler kullanmayı tercih eden Riyad yönetiminin son 10 yıldır askerî müdahaleleri bizzat yapması, bu noktada dikkat çekici bir gelişmedir. Bunda en önemli motivasyon kaynağının ABD'nin Barak Obama döneminde azalan Ortadoğu ilgisi, buna karşın artan İran tehdidi olduğunu söylemek gerekir.

Mısır'da Darbeye Destek

Suudi Arabistan için tıpkı Bahreyn'de olduğu gibi Mısır'da da statükoyu temsil eden Mübarek rejiminin iktidardan düşmesi, bölgesel düzen açısından büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Mısır'daki İhvan-ı Müslimin iktidarının sembolik ve stratejik olarak iki açıdan Suudi Krallığı zora sokacağı değerlendirilmiştir. İlki, Suudi Arabistan'ın iddia ettiği Sünni İslam'ın liderliği konumunu İslamcı bir Mısır'a kaptırma ihtimalidir; zira Kahire'deki yeni yönetimin gerek bölgesel gerekse İslam dünyası genelinde Riyad yönetiminin prestijine önemli bir alternatif olacağı öngörülmüştür. Bundan daha da önemlisi, stratejik olarak Mübarek sonrası süreçte İhvan-ı Müslimin tarafından

kontrol edilen Mısır'ın iki konuda tehdit oluşturacağı varsayılmıştır: Birincisi; Irak, Suriye, Hizbullah ve Hamas'ı içeren bir Mısır-İran ittifakı olasılığıdır ki, böyle bir ittifak yalnızca İsrail veya Batı'nın bölgedeki çıkarlarını hedef almakla kalmayacak, aynı zamanda Suudi Arabistan'ın çıkarlarını da tehdit edecektir; dahası Mısır'ın, Suudilerin İran'a karşı muhtemel karşıt Arapçılık retoriği konusunda çok da hevesli olmayacağı düşüncesidir. İkincisi ise, Mısır-İsrail arasında bir sıcak çatışma çıkma olasılığıdır ki, böyle bir ihtimal Camp David Anlaşması'nın bozulması ve Sina'daki statükonun zarar görmesi anlamına gelecek ve başta Suudi Arabistan'ın çıkarları olmak üzere,

tüm bölge için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.⁸⁵ Hasılı böylesi kaygıların öne çıktığı bir ortamda, 2014 yılında Mısır'da askerî bir darbe ile yönetimi ele geçiren Abdulfettah es-Sisi'ye destekleyen Suudi Arabistan, aynı zamanda askerî rejime yüklü miktarda mali ve askerî katkının yanı sıra medya desteği sağlayarak Mısır halkının ekonomik ve sosyal memnuniyetsizliğini gidermeye çalışmıştır.⁸⁶

Suudi Krallık Mısır'daki askerî rejimi istikrarlı hâle getirebilmek için yaklaşık 20 milyar dolarlık bir maddi destek sözü vermiş ve bir anlamda da bu yardımın bir karşılığı olarak Akabe Körfezi girişinde bulunan stratejik Tiran ve Sanafir adalarını almıştır. Öte yandan Yemen'deki askerî

2014 yılında Mısır'da askerî bir darbe ile yönetimi ele geçiren Abdulfettah es-Sisi'ye destekleyen Suudi Arabistan, aynı zamanda askerî rejime yüklü miktarda mali ve askerî katkının yanı sıra medya desteği sağlayarak Mısır halkının ekonomik ve sosyal memnuniyetsizliğini gidermeye çalışmıştır.

müdahalesi konusunda Sisi rejimini kendi safına çekmek isteyen ve askerî destek talebinde bulunan Riyad yönetimi bu konuda umduğunu bulamamış ve Mısır ne Yemen savaşında ne de Katar ablukasında Suudi Arabistan'a diplomatik destek dışında bir destek vermiştir.

Suriye Politikası

Suudi Arabistan, 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşını, kendisi için en tehlikeli rakip olarak gördüğü İran'ın güçlü bir müttefikini elimine etmek için fırsat olarak görüp başlangıçta Suriye muhalefetine yoğun destek vermiştir. Bu süreçte Suriye muhalefetine liderliğine de ağırlıklı olarak Riyad'a yakın isimler seçilmiştir. Ancak Suriye'de bir yandan farklı grupların nüfuz alanı kazanması, diğer yandan Esad sonrası demokratik bir rejimin inşası olasılığı belirince, Riyad yönetimi Suriye konusunda köklü bir siyaset değişikliğine gitmiştir. İlmli muhalefete desteğini çeken Suudi Arabistan, İran destekli rejimin haddinden fazla güçlenmemesi için de Suriye'de statükoyu bozmayacak orta yollu bir çözüm olarak gördüğü Fırat'ın doğusunda otonom bir Kürt varlığının

desteklenmesini -ABD'nin bölgedeki yaklaşımıyla paralel bir şekilde- çıkarlarına uygun bulmuştur. Bu amaç doğrultusunda da bir yandan Kuzey Suriye'deki Kürt gruplarıyla görüşüp nüfuzu altındaki aşiret liderlerine, terör örgütü PYD ile birlikte hareket etmeleri için baskı yapmaya başlayan Suudi Arabistan bir yandan da PYD'ye mali destek vererek örgütün İran ve Türkiye'ye karşı baskı unsuru hâline getirilmesi için çaba sarf etmektedir. Aynı anda hem Kuzey Irak'taki hem de Kuzey Suriye'deki Kürt varlığını destekleyen Riyad yönetimi için burarda kurulacak özerk yönetimler, Tahran-Bağdat-Şam-Beyrut arasında oluşabilecek kesintisiz bir enerji hattını ve muhtemel stratejik bir hattı da sekteye uğratacağı için ayrıca önemsenmektedir.⁸⁷

Yemen'e Askerî Müdahale

Bahreyn'de olduğu gibi Yemen'deki gelişmeleri de kendi bölgesel üstünlüğüne karşı bir meydan okuma olarak algılayan Suudi Arabistan, Yemen'e de müdahil olmuş ve taraflar arasında bir anlaşma imzalanmasını, geçiş sürecinin barışçıl yollarla sağaltılmasını ve devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in herhangi bir suçlamaya maruz kalmadan ülkeyi terk etmesini sağlamıştır.⁸⁸ Ne var ki Yemen'i 40 yılı aşkın bir süre yöneten Ali Abdullah Salih, ülke yönetimini yardımcısı Abdurrahman Mansur el-Hadi'ye devretmiş olsa da varılan anlaşmaya riayet etmeyerek Husilerle iş birliği yapmış ve başkent Sana dâhil Yemen'in birçok bölgesinde kontrolü ele geçirmiştir. Salih'in Husilerle birlikte güneye doğru ilerlemeye başlaması üzerine, Suudi Arabistan liderliğindeki 10 Arap ülkesi 25 Mart 2015 tarihinde Yemen'e "Kararlılık Fırtınası" adıyla hava, kara ve denizden operasyon başlatmıştır.

Tarihî olarak da Yemen'le toprak ihtilafı olan Suudi Krallığı, Arap Baharı'ndan sonra İran'ın Husiler üzerindeki nüfuzu nedeniyle meşru Hadi hükümetini ve güneydeki ayrılıkçıları desteklemeye başlamıştır.

Suudi Arabistan'ı Yemen gibi zor bir coğrafyada askerî müdahaleye iten sebepler; güvenlik endişesi, jeopolitik çıkarlar ve ekonomik kaygılar olmak üzere üç başlıkta sıralanabilir. Aden Körfezi'ne ve Hint Okyanusu'na doğrudan çıkışı bulunmayan Suudi Arabistan, özellikle Hadramut ve Vadi Hadramut gibi Yemen'in doğusunda -kuzeyden güney sahillerine uzanan bölgede- etkinlik kurmayı öteden beri istemektedir. İlaveten, Husilerin İran'a yakın oluşu da Suudi Arabistan için büyük bir dezavantajdır. Yemen konusunda Suudi Arabistan'ın geleceğini ilgilendiren en önemli mesele ise enerji kaynaklarıdır. Suudi Arabistan'da çıkan

Suudi Arabistan liderliğindeki 10 Arap ülkesi 25 Mart 2015 tarihinde Yemen'e "Kararlılık Fırtınası" adıyla hava, kara ve denizden operasyon başlatmıştır.

petrolün membainasına dair araştırmalar, Yemen'in Hadramut bölgesine yakın bir coğrafyaya işaret etmektedir; dolayısıyla Yemen'in bu bölgedeki petrolü çıkarmaya karar vermesi durumunda, Suudi Arabistan'daki kaynaklar azalacaktır. Enerji bağlamında bir diğer mesele de Suudi Arabistan topraklarından başlayarak Yemen üzerinden Hint Okyanusu'na açılması planlanan petrol boru hattı projesidir. Bu projenin hayata geçirilmesiyle Suudi Arabistan Basra ve Aden körfezlerine bağımlı olmaktan kurtulacaktır.⁸⁹

Ne var ki Arap koalisyonu üyeleri arasındaki anlaşmazlıklar, BAE'nin Güney Yemen'de özerk bir bölge inşa etme stratejisi, Husilerin İran'dan aldıkları destekle güçlenmesi, koalisyonun askerî stratejisinin eksik olması, coğrafi şartlar ve Husi karşıtı yerel gruplar arasındaki ihtilaflar, başlatılan askerî müdahalenin uzaması vb. sebeplerle Suudi Arabistan, 2020 yılı sonu itibarıyla Yemen'deki hedeflerine ulaşabilmiş değildir.

Katar Ablukası

Muhammed bin Selman önderliğindeki Suudi dış politikasının en çarpıcı adımlarından biri de Katar'a karşı alınan abluka kararıdır. 2017 yılı ortalarında Riyad yönetimi, İran'la dostane ilişkileri bulunan Katar'ı, terör örgütü olarak ilan ettiği İhvan-ı Müslimin ve Hamas gibi gruplara destek vermekle suçla-

Ayrıca Kuzey Yemen'deki Husiler İran'dan aldıkları destekle 2019 yılından itibaren Suudi Arabistan'ın iç bölgelerine yönelik daha agresif saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Balistik füze ve insansız hava araçlarıyla Abha Havalimanı'nı ve Asir'deki askerî üssü vuran Husiler, 4 Eylül 2019'da *Aramco*'ya bağlı Abkayk ve Hureys petrol ve gaz tesislerine saldırmıştır. Bu saldırıyla Suudi Arabistan'a büyük mali kayıplar verdiren Husiler, stratejik olarak da ciddi bir kazanım elde etmiştir. Husilerin dronelarla Suudi Arabistan'ın stratejik tesislerine ve boru hatlarına yönelik saldırıları devam ederken, karşı saldırılarda bulunan Suudi yönetimi, Yemen'de sivil can kayıplarına yol açan hava bombardımanları sebebiyle insan hakları konusunda ağır suçlamalara maruz kalmıştır. Yemen savaşı, siyasi anlamda yol açtığı yıkımın yanı sıra sivil nüfus için de çok büyük bir felaket olmuştur.

yıp, Katarlı haber kanalı *al-Jazeera*'da Riyad'ın çıkarlarına zarar veren haberler yapılmasına göz yumduğu gerekçesiyle uyarılmış; akabinde, Eylül 2017'de, Mısır, BAE ve Bahreyn ile birlikte, Katar'la tüm diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıklamıştır. Katar'ı teröre destek vermek ve İran'la iş birliği yapmakla suçlayan

5 Ocak 2021 tarihinde Suudi Arabistan'ın el-Ula kentinde düzenlenen 41. KİK Zirvesi'nde imzalanan el-Ula Bildirgesi ile üç buçuk yıldır devam eden Katar ablukası resmen sona erdirilmiştir.

Arap dörtlüsü, tehditlerini öylesine ileri bir noktaya taşımıştır ki, tüm dünyada askerî bir operasyon başlatılacağı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak bu kritik dönemde özellikle Türkiye'nin Katar'a verdiği askerî, diplomatik ve lojistik destek sayesinde, askerî operasyon seçeneği boşa çıkarılmış ve Muhammed bin Selman'ın bu önemli stratejik hamlesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Suudi Arabistan'ın Katar hamlesini, Körfez'deki güç dengelerini değiştirici ve düzeni bozucu bir girişim olarak görmek mümkündür; zira Katar'ın Körfez ve genel olarak Ortadoğu coğrafyasında etkili bir aktör olarak sivrilmesi, Suudi Arabistan'ın bölgesel hegemonya inşa-

sında ciddi bir engel olarak algılanmıştır. Riyad yönetiminin Katar'a yönelik bu girişimi, özellikle Türkiye'nin bölgede askerî gövde gösterisi yapması ve üs kurması ardından boşa çıkmış olsa da bu durumun önümüzdeki süreçte dolaylı yoldan Suudi Arabistan'ın işine yarayacak bazı sonuçları da olabilir. Zira bölgede azalan ABD ilgisi nedeniyle İran'ın güçlenmesinden rahatsızlık duyan Riyad yönetimi için Türkiye'nin Katar'da kurduğu askerî üs İran'a karşı Körfez bölgesinde dengeleyici bir rol üstlenebilir.

ABD'deki başkanlık seçimini Joe Biden'ın kazanması Körfez'deki güç dengelerinin radikal bir şekilde değişmesine neden olmuştur. Biden'ın Trump'tan farklı olarak İran'la mücadele yerine nükleer müzakere sürecini önceleyeceği yönündeki tahminler, Suudi Arabistan'ı diğer Körfez ülkeleri ile ilişkilerini hızlı bir şekilde gözden geçirmeye sevk etmiştir. Akabinde Kuveyt Dışişleri Bakanı Ahmed Nasır Muhammed es-Sabah, 4 Ocak'ta, Suudi Arabistan ile Katar arasındaki kara, deniz ve hava sınırlarının

açılması için anlaşmaya varıldığını duyurmuştur. 5 Ocak 2021 tarihinde Suudi Arabistan'ın el-Ula kentinde düzenlenen

41. KİK Zirvesi'nde imzalanan el-Ula Bildirgesi ile üç buçuk yıldır devam eden Katar ablukası resmen sona erdirilmiştir.

Lübnan Hükümet Krizi

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın saldırgan dış politikasının en sert örneklerinden biri, Kasım 2017'de Riyad'ı ziyaret eden Lübnan Başbakanı Saad el-Hariri'nin ülkeden ayrılmasına izin verilmesi ve görevinden istifa ettirilmesi olayıdır. Ülkedeki Sünni güçlerin en önemli temsilcisi durumundaki Hariri hükümetini Şii Hizbullah'ın siyasi gücüne karşı koyamadığı için eleştiren Muhammed

bin Selman yönetimi, Hariri'den daha şahin bir siyasetçi gelmesi umuduyla böyle bir hamle yapmış, ancak Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron başta olmak üzere uluslararası kamuoyundan gelen baskılar üzerine geri adım atmıştır. Prens Selman'ın bu girişimi, tarihte eşine az rastlanan, diplomatik teamüllere tamamen aykırı, uluslararası bir skandal olarak kayıtlara geçmiştir.

DIŞ POLİTİKADA YENİ ARAYIŞLAR

Muhammed bin Selman liderliğindeki Suudi Arabistan dış politikasında, yukarıda bahsi geçen gelişmelerin yanı sıra genel ilkeler anlamında da yeni açılımlar ve arayışlar başlamıştır. ABD ile geleneksel müttefiklik ilişkileri devam etmekle birlikte, yaşanan gerginlikler, Suudi Arabistan'ın dış politikada alternatif girişimlerde bulunmasına yol açmıştır. Yemen savaşındaki rolü ve 11 Eylül olayları sebebiyle "teröre destek veren ülke" sıfatıyla hakkında dava açılmasına imkân tanıyan JASTA yasasının yürürlüğe girmesi, Suudi Arabistan'ın Başkan Trump'a cömert maddi desteği

ile geçici bir süreliğine de olsa askıya alınmıştır. Sürecin Trump sonrası dönemde nasıl şekilleneceğini, Joe Biden yönetimiyle yapılacak pazarlıklar belirleyecektir. Ancak Kaşıkçı cinayetinden sonra Batı dünyasından ve ABD mediasından Muhammed bin Selman'a yönelik yükselen eleştiriler, Suud yönetimini dış politikada yeni arayışlara zorlamıştır. Bu anlamda güçlü alternatifler olarak Rusya ve Çin öne çıkarken, bu ülkelerle geliştirilen ilişkilerin Muhammed bin Selman hakkında Batı'da yürütülen süreçleri nasıl etkileyeceği merak edilmektedir.

Çin

Cemal Kaşıkçı cinayetinden sonra Batılı ülkelerden gelen eleştiriler ve oluşan belirsiz ortam sebebiyle alternatif iş birliği arayışlarına giren Veliaht Prens

Muhammed bin Selman, uzun bir Asya turuna çıkmış ve yeni bir diplomatik hamle başlatmıştır. Böylece 2017 yılında Kral Selman'ın Asya ziyaretiyle baş-

**Cemal Kaşıkçı cinayetinden sonra Batılı
ülkelerden gelen eleştiriler ve oluşan belirsiz
ortam sebebiyle alternatif iş birliği arayış-
larına girişen Veliaht Prens Muhammed
bin Selman, uzun bir Asya turuna çıkmış
ve yeni bir diplomatik hamle başlatmıştır.**

layan bu açılım dönemi, Prens Selman tarafından yeni koşullarda biraz daha geliştirilmiştir. Bu ülkeler arasında öne çıkan Çin, Suudi Arabistan'ın en büyük ticari partneri durumuna gelmiştir. Bu arada Basra Körfezi'ndeki rekabetten uzak durarak bağımsız bir şekilde tüm aktörlerle ilişki içinde olmayı amaçlayan Çin, "Bir Kuşak Bir Yol" projesi kapsamında bölgede İran dâhil tüm aktörlerle ilişkilerini istikrarlı bir şekilde sürdürmek istemektedir.

2016'dan itibaren Suudi Arabistan'la, 2018'den itibaren de BAE ile kapsamlı stratejik ortaklıklar kuran Çin'in 2008-

2019 arasında iki ülkedeki toplam yatırımları 62,55 milyar dolara ulaşmıştır. Körfez monarşilerini Pekin'in Ortadoğu'ya yönelik ekonomik projeksiyonunun merkezine yerleştiren söz konusu gelişmeler⁹⁰ paralelinde, Şubat 2019'da düzenlenen Suudi Arabistan-Çin Ekonomik Forumu'nda en az 28 milyar dolar değerinde ticari anlaşma imzalanmıştır. İki ülke arasında yoğunlaşan ilişkiler, önemli jeopolitik sonuçları yanı sıra küresel mücadelede güç kayması olarak da değerlendirilmektedir.⁹¹

Suudi Arabistan, Batı'yla ilişkilerinde oluşan hassasiyetten kaynaklanan belirsizlikler ve güvenlik endişeleri sebebiyle Çin'in artan siyasi ve ekonomik nüfuzundan yararlanmak istemektedir. Ayrıca ekonominin çeşitlendirilmesi, bilim ve teknoloji alanındaki ilerlemelerden faydalanma, terörle mücadele ve uluslararası alanda diplomatik dayanışma beklentisi, Suudi Arabistan'ın Çin'le ilişkilerini ideolojik farklılıkların önüne koymak istediğini göstermektedir.⁹²

Muhammed bin Selman'ın 2019 yılında Çin'e yaptığı ziyaret sırasında iki ülke arasında çok sayıda ekonomik iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

Bu çerçevede, Muhammed bin Selman'ın 2019 yılında Çin'e yaptığı ziyaret sırasında iki ülke arasında çok sayıda (35 tane) ekonomik iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Suudi Arabistan ayrıca Riyad, Cidde ve Damman şehirlerindeki okul müfredatlarında Çinceyi Arapça ve İngilizceden sonra üçüncü resmî dil olarak okutma kararı almıştır. Vizyon 2030 programı kapsamında, Suudi hükümeti kız öğrencilere de Çinceyi -isteğe bağlı- üçüncü dil olarak öğretmeyi planlamaktadır. Çince öğretiminin ortaokuldan üniversiteye kadar genişletileceği belirtilmektedir. Suudi

eğitim müfredatına Çin dilinin ek bir dil olarak konulması, iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik planlanmış son derece stratejik bir hamle olarak dikkat çekmektedir.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra gelişen Suudi Arabistan-Çin ilişkileri, ağırlıklı olarak petrol temelli ekonomik ilişkilerdir. Önümüzdeki yıllarda ilişkilere askeri bir boyut eklense bile gerek bölgesel dengeler gerekse teknolojik olarak Suudi Arabistan-Çin ilişkilerinin kısa vadede stratejik bir niteliğine kavuşması zor görünmektedir.⁹³

Rusya

Suudi Arabistan ile Rusya arasında Soğuk Savaş döneminde gergin olan ilişkiler, Sovyetlerin dağılmasından sonra normalleşme sürecine girse de Suudi Arabistan'ın ABD ile ittifakı nedeniyle kayda değer bir seviyeye ulaşamamıştır. Bugün uluslararası enerji piyasasının iki önemli aktörü olan Suudi Arabistan ve Rusya, Arap Baharı'nın ortaya çıkarttığı riskler ve değişen bölgesel konjonktür sebebiyle zorunlu bir iş birliği içine girmiştir. Obama döneminde Ortadoğu'ya ilgisi görece azalan ABD, Suudi Arabistan'la da oldukça sorunlu bir süreçten geçmiştir; dolayısıyla bu durum Riyad yönetimini Rusya'yı bölgede dengeleyici bir aktör olarak görmeye itmiştir. İran ve Türkiye'yi kendisi için daha büyük

tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan, bu çerçevede Rusya'nın bölgedeki askeri ve siyasi faaliyetlerinden rahatsız olmamıştır.

5 Ekim 2017'de Suudi Arabistan tarihinde ilk defa bir Suudi Kralı Moskova'yı ziyaret etmiş ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından sıcak bir şekilde karşılanmıştır. 14 Ekim 2019'da da Putin, Riyad'da Kral Selman tarafından aynı şekilde karşılanmıştır.⁹⁴ Moskova, enerji iş birliği yanı sıra Suudi Arabistan'a S-400 savunma sistemlerini satmayı teklif etmiş, Suudi Arabistan da bu sistemleri satın almak konusunda olumlu kanaat belirtmiştir. Rusya, Suudi Arabistan'ı savunma alanında iş birliği yapabileceği ve yüklü miktarda silah satabileceği bir ülke

olarak görürken, özellikle Muhammed bin Selman döneminden itibaren de Riyad yönetimi Rusya'yı Batı'yla ilişki-

lerde yaşanacak değişime göre değerlendirilecek alternatif bir güç olarak görmektedir.

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye, İbni Suud'un krallığını 1926 yılında tanımıştır. Bu tarihten sonra da iki ülke arasında dostane ilişkiler kurularak anlaşmalar imzalanmış ve bölgesel politikalar konusunda iş birliği fırsatları aralanmıştır. Soğuk Savaş sürecinde (1947-1991) iki ülke de Batı bloğunda yer aldığından karşılıklı siyasi ve ekonomik iş birliği her zaman olagelmıştır. Bölgesel büyük kırılmalarda taraflar arasında zaman zaman görüş farklılıkları olsa da ilişkiler genel anlamda karşılıklı saygı çerçevesinde hep belirli bir seviyede tutulabilmektedir. İran İslam Devrimi, İran-İrak Savaşı, Lübnan iç savaşı gibi bölgesel sorunlarda Ankara ve Riyad yönetimleri farklı siyasetler izleseler de birbirlerinin çıkarlarını zedeleyecek hamlelerden kaçınmışlardır. 1993'ten itibaren hızlanan Ortadoğu

barış süreci ve Filistin meselesi de iki tarafın son yıllara kadar ortak zemin bulunduğu alanlardan biri olmuştur.

Ne var ki iki ülke ilişkileri Arap Baharı ile birlikte derin bir kırılma yaşamıştır. Bugün karşılıklı ekonomik ilişkiler sürse de gelineen noktada siyasi hedefler ve güvenlik konusunda çok ciddi sorunlar söz konusudur.

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticaret hacmi 5 milyar dolar seviyesinde seyretmektedir. Türkiye Suud'a halı, işlenmiş petrol ürünleri, elektrik panoları, inşaat demiri ve mobilya ihraç ederken, petrol ve kimyasal ürünler ithal etmektedir.⁹⁵

Suudi Arabistan ile Türkiye, Kral Abdullah'ın tahta çıkmasıyla birlikte

tarihlerinin en yakın ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönemde karşılıklı olarak en üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Ancak Mısır'daki devrim süreci ve ardından 2013'te yaşanan Sisi darbesinden sonra Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Türkiye'nin İhvan-ı Müslimin'e (dolayısıyla değişime), Suudi Arabistan'ın ise Sisi'ye (dolayısıyla statükoya) destek vermesi üzerine ikili ilişkilerde gergin bir döneme girilmiştir.⁹⁶ 2016 yılında Suudi Arabistan Kralı Selman'ın Türkiye, 2017 yılında da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Suudi Arabistan ziyaretleri bu soğukluğu gidermeye yetmemiştir.

Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın yükselişiyle birlikte ilişkilerin iyice gerildiği bir süreç başlamış, gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın Ekim 2018'de Suudi Arabistan'ın İstanbul'daki konsolosluk binasında öldürülmesi ise, iki ülkeyi tarihlerinde görülmemiş bir krizle karşı karşıya bırakmıştır.⁹⁷ 2017 yılında patlak veren Katar krizi akabinde Türkiye'nin Katar'ı korumak üzere bu ülkede bir askerî üs inşa etmesi, Suudi Arabistan'la ipleri koparan adımlardan biri olmuştur.

Bölgesel konularda başta Suriye olmak üzere Libya, Yemen, İran, Mısır, Sudan, Somali, Katar ve Kızıldeniz'de iki ülkenin takip ettiği politikalar tamamen ayrılmaktadır. Suudi Arabistan öncülüğünde BAE, Mısır ve Bahreyn ile kurulan Arap dörtlüsü ittifakı, Türkiye ve Katar'ın ortak bölgesel politikalarına karşı bir blok oluşturmuş durumdadır. Bütün bu gelişmeler sebebiyle Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, Osmanlı sonrası tarihinin en soğuk dönemini yaşamaktadır.

Türkiye'nin Kızıldeniz'deki varlığını ve Katar'daki askerî üssünü, Suudi Arabistan için bir tehdit olarak görmekten ziyade tam tersi olarak Körfez'de İran'a karşı önemli bir dengeleyici faktör olarak görmek mümkündür.

Suudi Arabistan, kriz bölgelerinde BAE ile birlikte Türkiye karşıtı grupları mali ve lojistik olarak desteklemekte; medyada Cumhurbaşkanı Erdoğan'a karşı kampanyalar yürütmekte ve sık sık Türk mallarına boykot çağrısında bulunmaktadır. Bu kampanyalar özellikle Türkiye'nin Filistin davasına sahip çıkması ve Kudüs'ün İsrail başkenti ilan edilmesi sürecinde ve 2018'deki Kuzey Irak referandumu sırasında yoğun bir şekilde yürütülmüştür.

Bölgenin geçtiği derin değişim ve karşılıklı restleşmelere rağmen iki ülke arasındaki ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin bölgesel ve küresel dinamikler bağlamında her an yeni bir yöne evrilmesi söz konusu olabilir. Nitekim Katar ablukasının kaldırılmasından sonra Ankara bu adımdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Bu gelişmeler üzerine hem Suudi Arabistan hem de BAE'nin yayımladığı sıcak mesajlar, taraflar arasındaki ilişkilerin hızla iyileşeceğine işaret etmektedir. Kaldı ki Türkiye'nin Kızıldeniz'deki varlığını ve Katar'daki askerî üssünü, Suudi Arabistan için bir tehdit olarak görmekten ziyade tam tersi olarak Körfez'de İran'a karşı önemli bir dengeleyici faktör olarak görmek müm-

kündür. Aynı şekilde, 2021 yılıyla birlikte ABD ile ilişkilerde ciddi sorunlar yaşaması muhtemel olan Riyad yönetiminin alternatif bir savunma tedarikçisi olarak Türkiye ile iş birliği yapması

yine uzak bir ihtimal değildir. Kaldı ki Türkiye'nin son dönemde geliştirdiği savunma sanayi, Suudi Arabistan'a iç ve sınır güvenliği konularında önemli imkânlar sunabilir.

SONUÇ: GELECEĞE BAKIŞ

Arap isyanlarıyla birlikte belirsiz bir süreç yaşayan Suudi Arabistan, hem iç hem de dış politikada büyük bir değişim ve dönüşüm hamlesi başlatmıştır. Geleneksel din-siyaset dengelerini aşan bu reform süreci, bir yanda yeni nesil toplumsal beklentileri karşılama öbür yanda sayısı binleri bulan hanedan üyelerinin yeni döneme hazırlanması hedeflerini taşımaktadır.

Hiçbir zaman bölgesel veya küresel olayları tek başına belirleyen bir ülke olmayan Suudi Arabistan, politik kültür, nüfuz gücü ve oyun değiştirici bir aktör olarak ne entelektüel ne de siyasi anlamda Türkiye, İran veya Mısır'la kıyaslanabilir. Ancak son dönemde özellikle finansal gücü sayesinde vekiller üzerinden, küresel güçlerle ittifak veya çeşitli müdahale yöntemleriyle bölgede önemli bir aktör konumuna geldiği de muhakkaktır.

Suudi Krallığı bugün hanedan içi taht rekabetinin yol açtığı riskler kadar, aşiretler ve nüfuzlu gruplar arasındaki çekişmeler sebebiyle de ciddi belirsizlik süreçleriyle karşı karşıyadır. Günümüze kadar içerideki her türlü toplumsal dinamiği, ekonomik zenginlik sayesinde kontrol edebilen hanedan ailesi, yeni dönemde ortaya

çıkan riskleri yönetme konusunda ciddi sınavlarla karşı karşıyadır. ABD'de Joe Biden'ın başkan seçilmesi üzerine, potansiyel olarak Suudi Arabistan'ın son yıllarda izlediği siyasetten rahatsız bir yönetiminin iktidara gelişi, petrol fiyatlarındaki düşüş ve Covid-19 pandemisiyle birlikte artan mali yük ve işsizlik, önümüzdeki günlerde iç siyasete etki edecek ciddi sorun alanları olarak dikkat çekmektedir. Biden'ın seçilmesi ayrıca aile içindeki taht mücadelesini de yeniden alevlendirecektir; zira Trump döneminde her ne kadar Muhammed bin Selman gücünü konsolide etmiş bir görüntü verse de yeni süreçte hem Muhammed bin Nayif gibi isimlerin hem de Sudayriler dışındaki hanedan mensuplarının daha etkin olması beklenebilir. Hasılı Suudi Arabistan yönetiminin şekillenmesinde ABD'deki siyasi süreçlerin rolü son derece mühimdir.

Bütün bunların yanında dinî anlayıştaki radikallikten kaynaklanan yeni oluşum ve hareketler, sadece bölgeye yönelik değil bizzat ülke içi istikrara yönelik de tehditler barındırmaktadır. Silahlı gruplar bir yana, reform sürecinin ortaya çıkaracağı sivil ve siyasi muhalefete karşı nasıl bir tutum sergi-

leneceği konusundaki belirsizlikler de hanedanın meşruiyetinin sorgulanmasına sebep olabilir. Öte yandan ülkenin en stratejik bölgelerinde yerleşik bulunan Şii azınlığın oluşturduğu iç gerilim de potansiyel olarak ileriye dönük yeni tartışmaları tetikleyebilir.

Suudi Arabistan'ın tecrübe ve bilgi birikimine hiç olmadığı kadar çok ihtiyaç duyduğu bu dönemde, uzun yıllardır çeşitli devlet kademelerinde görev alan isimlerin azledilmesi veya tutuklanması, ülke yönetiminde bazı zafiyetlere sebep olabilir. Siyasi ve toplumsal dengelerde meydana gelebilecek ciddi bir sarsıntı, Suudi Arabistan'ın coğrafi bütünlüğü açısından da tehlike oluşturabilir; zira ülkedeki demografik yapı ve bu kapsamda nüfuzlu kabilelerin ulusal sınırları aşan geniş bir coğrafyaya yayılmış olması, iç ve dış faktörlerin kolayca etkileşime girmesine ve olayların yeni boyutlar kazanmasına zemin hazırlayabilir. Coğrafi bütünlüğünü sağlama noktasında bir hayli zorlanan Suudi Krallığı'nın farklı mezhebî, dinî, kabilevi ve ailevi aidiyetleri, Arapçılık üst kimliği ile zayıflatıp ortak bir ulusal aidiyet oluşturmaktan başka çaresi bulunmamaktadır.

Dış politikada Yemen savaşı, Katar ablukası, Suriye, Irak, Lübnan, Mısır ve diğer bölgesel krizlerin yanı sıra İran'la yaşadığı rekabet, Suudi Arabistan için önümüzdeki dönemde belirsizliklerle dolu çok daha farklı bir sürece dönüşebilir. Zira 2020 Kasım'ında yapılan Amerikan seçimlerinin galibi Biden'ın Riyad ile ilişkilerde Trump'a göre daha

sert olacağı tahminleri, Muhammed bin Selman'ın şimdikiye kadarki birçok dış politika manevrasını işlevsiz kılabilir. Riyad yönetimi bugüne kadar statükoyu korumak için askerî müdahale dâhil her tür girişimde bulunmuş olsa da mevcut durum hâlâ kırılganlığını korumaktadır. Üstelik ittifak ettiği ülkelerin askerî ve siyasi tecrübesizliği göz önünde bulundurulduğunda krallığın bölgesel dönüşümlerde giderek artan bir tehditle karşı karşıya olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan, küresel düzeyde ABD'ye olan askerî ve siyasi bağımlılığını Rusya ve Çin gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirerek aşmaya çalışsa da bölgedeki savaşlar nedeniyle ABD'ye daha da bağımlı hâle geldiği görülmektedir.

Nihai olarak Suudi Arabistan'daki gelişmelerin İslam dünyası açısından nasıl bir netice getireceği, istikrarsız ve kargaşa içinde bir Suudi Arabistan'ın yeni bir Irak veya Suriye olup olmayacağı tartışmaları sürerken, İslam dünyasının bu durumdan nasıl etkileneceği konusunda da çeşitli projeksiyonlar yapılmaktadır.

SONNOTLAR

- ¹ <https://www.stats.gov.sa/ar/photo-album/11>
- ² Ramazan Özey, “Manevi İklimler Ülkesi Suudi Arabistan”, *Yeni Türkiye-İslam Dünyası Özel Sayısı 3*, Eylül-Ekim 2017, Yıl 23, Sayı 97, s. 576-585.
- ³ Bunlar: Bahah, Hudud-i Shemaliye, Ceuf, Medine, Kasim, Riyad, Şarkiya, Asir, Ha'il, Ca-zan, Mekke, Necran ve Tebuk'tur. Ayrıca bk. <https://www.stats.gov.sa/ar/photo-album/11>
- ⁴ Mehmet Ali Büyükkara, *İhvandan Cüheyman'a Suudi Arabistan ve Vehhabilik*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013, s. 12-13.
- ⁵ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti Vehhabi Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 22-24.
- ⁶ James Wynbrandt, *A Brief History of Saudi Arabia*, N.Y: Facts On file Inc, 2004, s. 123-140.
- ⁷ Ahmet Kavas, “Suudi Arabistan”, *Yeni Türkiye İslam Dünyası-Özel Sayısı 3*, Eylül-Ekim 2017, Yıl 23, Sayı 97, s. 587-588.
- ⁸ Zekeriya Kurşun, “Suudi Arabistan”, *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suudi-arabistan>
- ⁹ Kurşun, “Suudi Arabistan”.
- ¹⁰ Kingdom of Saudi Arabia, “One Hundred Years in the Service of Arabs and Arab Affairs”, Dar al-Liwa for Press and Publishing, Beirut, 2000, s. 30-32.
- ¹¹ Kurşun, “Suudi Arabistan”.
- ¹² William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, s. 260.
- ¹³ John E. Peterson, “Historical Dictionary of Saudi Arabia”, *Asian/Oceanian Historical Dictionaries*, No. 45, Oxford: The Scarecrow Pres, 2003, s. 8.
- ¹⁴ Tayyar Arı, *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya*, İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2004, s. 195.

- ¹⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 333-334.
- ¹⁶ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (Çev.) Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 473.
- ¹⁷ Ramazan Özey, "Manevi İklimler Ülkesi Suudi Arabistan", *Yeni Türkiye-İslam Dünyası Özel Sayısı* 3, Eylül-Ekim 2017, Yıl 23, Sayı 97, s. 578.
- ¹⁸ <https://www.aljazeera.net/midan/reality/politics/2017/10/23/%d8%a7%d8%ae%d8%aa%d8%b7%d8%a7%d9%81-%d8%af%d9%88%d9%84%d8%a9-%d8%b4%d8%a8%d9%83%d8%a7%d8%aa-%d8%a7%d8%a8%d9%86-%d8%b3%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86-%d8%a7%d9%84%d8%b9%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86%d9%8a%d8%a9>
- ¹⁹ Ahmet Emin Dağ, (Ed.), *Ortadoğu Çatışmaları*, İstanbul: İHH Kitap, 2015, s. 206.
- ²⁰ http://file.setav.org/Files/Pdf/20150124190202_88_perspektif_-muhittinataman.pdf
- ²¹ Kurşun, "Suudi Arabistan"
- ²² Joseph Kostiner, "State, Islam, and Opposition in Saudi Arabia: The Post-Gulf War Phase", *Meria Journal*, (July 1997).
- ²³ Joshua Teitelbaum, "Holier than Thou Saudi Arabia's Islamic Opposition", *The Washington Institute for Near East Policy, Policy Papers*, No. 52, 2000, s. 12.
- ²⁴ Teitelbaum, "Holier than Thou...", s. 18-19.
- ²⁵ Teitelbaum, "Holier than Thou...", s. 55-59.
- ²⁶ P.K. Hitti, *History of the Arabs*, London&Melbourne&Toronto, 1967, s. 23. (Akt.) Mehmet Ali Büyükkara, s. 14.
- ²⁷ Ali Cibli, *el-Kabiletu ve'l Mucteme'a fi Edevari el-Kabiletu es-suudiyetu el-Muasira ve Tee-siriha ed-Dahiliye*, Merkezi'l Fikr el-İstratעי li Dirasat, s. 14.
- ²⁸ Suudi Arabistan'daki kabileler hakkında daha fazla bilgi için bk. Cibli, s. 33-39.
- ²⁹ Büyükkara, *İhvandan Cüheyma'n...*, s. 18-19. Ayrıca bk. Kurşun, Necid ve Ahsada..., s. 10.
- ³⁰ Büyükkara, s. 17.
- ³¹ Büyükkara, s. 19.
- ³² https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PP_52_HOLIER_THAN_THOU.pdf, s. 8-9.
- ³³ Cibli, s. 18.
- ³⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-muesses-nizami-ve-riyadda-taht-oyunlari/1780369>
- ³⁵ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, İstanbul: Alfa, 1999, s. 42-43.
- ³⁶ Peterson, "Historical Dictionary of Saudi...", s. 10-12.
- ³⁷ Teitelbaum, "Holier than Thou...", s. 99-100.
- ³⁸ Danışma Meclisi'nin internet sitesini için bk. <https://shura.gov.sa/wps/wcm/connect/ShuraArabic/internet/Introduction/>
- ³⁹ Arı, s. 42-43.

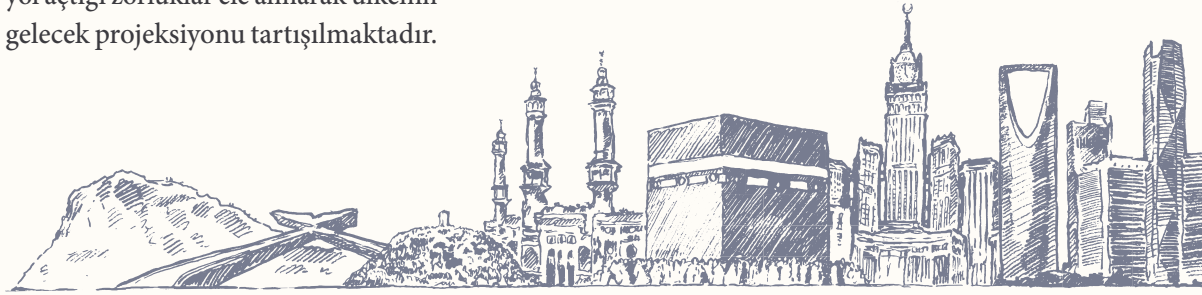
- ⁴⁰ Hamit Bozarslan, *Ortadoğu'nun Siyasal Sosyolojisi Arap İsyanlarından Önce ve Sonra*, (Çev.) Melike Işık Durmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 91.
- ⁴¹ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suudi-siyasetinde-dini-otoritenin-rolu/851641>
- ⁴² Ira Lapidus, *İslam Toplulukları Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 189.
- ⁴³ Özey, "Manevi İklimler...", s. 582.
- ⁴⁴ https://www.constructionweekonline.com/business/262264-saudi-arabia-issues-350000-tourist-visas-in-last-three-months-of-2019?utm_source=twitter&utm_medium=Social-Share
- ⁴⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>
- ⁴⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html>
- ⁴⁷ Cleveland, s. 500.
- ⁴⁸ Soner Doğan, "Suudi Arabistan Ordusu ve Yemen Savaşı", İNSAMER, 08.04.2020, https://insamer.com/tr/suudi-arabistan-ordusu-ve-yemen-savasi_2862.html
- ⁴⁹ Suudi Arabistan'da kara, hava ve deniz kuvvetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, "Suudi Arabistan..."
- ⁵⁰ Mansur Mazruki, Elbekmi, *el-Mevkiu Suudiy min Theverati er-Rabiu el-Arabi*, (Ed.) Muhammed Bedri Ayd, Cemal Abdallah, el-Halic fi Siyaki İstratejiy Mutegayir, Aljazeera Center For Studies, 2004, s. 120-121.
- ⁵¹ <https://www.bidayatmag.com/node/845>
- ⁵² https://insamer.com/tr/suudi-arabistanin-varolussal-krizi_1005.html
- ⁵³ <https://www.aljazeera.net/midan/reality/politics/2017/10/23/%d8%a7%d8%ae%d8%aa%d8%b7%d8%a7%d9%81-%d8%af%d9%88%d9%84%d8%a9-%d8%b4%d8%a8%d9%83%d8%a7%d8%aa-%d8%a7%d8%a8%d9%86-%d8%b3%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86-%d8%a7%d9%84%d8%b9%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86%d9%8a%d8%a9>
- ⁵⁴ https://insamer.com/tr/suudi-arabistanda-buyuk-degisim-ve-ulemanin-tutuklanma-si_829.html
- ⁵⁵ <https://nazaha.gov.sa/ar-sa/pages/default.aspx>
- ⁵⁶ <https://www.aljazeera.net/midan/reality/politics/2017/10/23/%d8%a7%d8%ae%d8%aa%d8%b7%d8%a7%d9%81-%d8%af%d9%88%d9%84%d8%a9-%d8%b4%d8%a8%d9%83%d8%a7%d8%aa-%d8%a7%d8%a8%d9%86-%d8%b3%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86-%d8%a7%d9%84%d8%b9%d9%84%d9%85%d8%a7%d9%86%d9%8a%d8%a9>
- ⁵⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=oleP9QTuRvM>
- ⁵⁸ https://insamer.com/tr/muhammed-b-selman-ve-degisim-suudi-dis-politikasi_1468.html
- ⁵⁹ <https://www.britannica.com/print/article/525348>
- ⁶⁰ <https://turkish.aawsat.com/home/article/2253516/suudi-arabistan%E2%80%9999da-k%C4%B1rba%C3%A7-cezas%C4%B1-kald%C4%B1r%C4%B1l%C4%B1yor>
- ⁶¹ <https://turkish.aawsat.com/home/article/2258456/suudi-arabistan-ter%C3%B6r-su%C3%A7lar%C4%B1-dahil-18-ya%C5%9F%C4%B1n-alt%C4%B1ndakilere-idam-cezas%C4%B1n%C4%B1>

- ⁶² https://www.france24.com/en/20190809-saudi-arabia-stage-joshua-v-ruiz-world-heavyweight-fight?utm_campaign=20191206&utm_source=sailthru&utm_medium=email&utm_term=MEM%20send%20list
- ⁶³ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suudi-arabistan-da-reform-sureci-ve-riskler/1028275>
- ⁶⁴ Hilmi Özev, Seta Panel, https://www.youtube.com/watch?v=Xv1zb7hsm34&feature=emb_title
- ⁶⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=jjju7ErdRot0>
- ⁶⁶ <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/vision-2030-poverty-saudi-arabia-191210115057234.html>
- ⁶⁷ <https://turkish.aawsat.com/home/article/2364276/suudi-arabistan%E2%80%9999da-y%C3%BCzde-15%E2%80%99e-%C3%A7%C4%B1kar%C4%B1lan-kdv-oran%C4%B1-bug%C3%BCn-y%C3%BCr%C3%BCrl%C3%BC%C4%9Fe-girdi>
- ⁶⁸ https://www.youtube.com/watch?v=tDv-DHjbxTc&feature=emb_title
- ⁶⁹ <https://www.wsj.com/articles/a-princes-500-billion-desert-dream-flying-cars-robot-dinosaurs-and-a-giant-artificial-moon-11564097568>
- ⁷⁰ <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suudi-arabistan-corona-virus-nedeniyle-kisintiya-gidiyor-6204152>
- ⁷¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42108228>
- ⁷² <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suud-icin-vehh%C3%A2b%C3%Aelik-ten-donus-mumkun-mu/1115783>
- ⁷³ <https://www.saudiembassy.net/sites/default/files/SAUDI%20ARABIA%20AND%20COUNTERTERRORISM.pdf>
- ⁷⁴ <https://www.saudiembassy.net/sites/default/files/SAUDI%20ARABIA%20AND%20COUNTERTERRORISM.pdf>
- ⁷⁵ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suud-icin-vehh%C3%A2b%C3%Aelik-ten-donus-mumkun-mu/1115783>
- ⁷⁶ <https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/05/07/suudi-kral-papa-ile-anlasti-medinede-kilise-insa-edilecek>
- ⁷⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=jjju7ErdRot0>
- ⁷⁸ <https://www.cnnturk.com/dunya/son-dakika-suudi-arabistanda-cemal-kasikci-davasinda-5-kisiye-idam-karari>
- ⁷⁹ <https://www.dw.com/tr/istanbulda-20-suudi-hakk%C4%B1nda-ka%C5%9F%C4%B1k%C3%A7%C4%B1-davas%C4%B1/a-52910859>
- ⁸⁰ https://insamer.com/tr/muhammed-b-selman-ve-degisen-suudi-dis-politikasi-_1468.html
- ⁸¹ <https://studies.aljazeera.net/ar/ebooks/book-1217>, s. 112-195.
- ⁸² https://insamer.com/tr/muhammed-b-selman-ve-degisen-suudi-dis-politikasi-_1468.html
- ⁸³ Ertan Efegil, *Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler*, SETA, Ortadoğu, Analiz, Cilt 5, Sayı 53, Mayıs 2013.
- ⁸⁴ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bahreyne-askeri-mudahale-ortaligi-karistirdi-17275273>

- ⁸⁵ file:///C:/Users/user/Desktop/Rapor%20Suud/Suudi%20Arabistan%C4%B1n%20Arap%20bahar%C4%B1na%20bak%C4%B1nC5%9F%C4%B1%20makalalesi/altamamy2012.pdf s. 148-149.
- ⁸⁶ <https://www.britannica.com/print/article/525348>
- ⁸⁷ https://insamer.com/tr/muhammed-b-selman-ve-degisen-suudi-dis-politikasi-_1468.html
- ⁸⁸ https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/11ertanefegil.pdf
- ⁸⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/yemen-krizi-stratejik-hesaplarin-gird-abinda-8-yil/1393817>
- ⁹⁰ <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/chinas-persian-gulf-strategy-keep-tehran-and-riyadh-content/>
- ⁹¹ <https://www.redanalysis.org/2019/03/11/saudi-arabia-chinese-belt-and-road-great-convergence/>
- ⁹² Sinem Cengiz, "Saudi Foreign Policy Towards China in the Post-Arab Uprisings Era: A Neo-classical Realist Approach", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 14:1, 51 67, 2020, DOI: 10.1080/25765949.2020.1728971
- ⁹³ Naser el Temimi, "China Saudi Arabia Relations: Economic Partnership or Strategic Alliance?", Haziran 2012, s. 19, <http://www.dur.ac.uk/alsabah/publications/insights/>
- ⁹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=R1BPWUKhkXY>
- ⁹⁵ <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-ekonomisi.tr.mfa>
- ⁹⁶ <https://www.setav.org/5-soru-suudi-arabistanin-aktif-ve-uzun-vadeli-siyaset-hedefi/>
- ⁹⁷ Mehmet Rakipoğlu, https://setav.org/assets/uploads/2019/04/TDPY_2018.pdf, s. 132-143.

Arap isyanlarıyla birlikte belirsiz bir süreç yaşayan Suudi Arabistan, hem iç hem de dış politikada büyük bir değişim ve dönüşüm içine girmiştir. Ülke ayrıca 2017 yılında Muhammed bin Selman'ın veliaht prens olmasından sonra, aile içindeki taht rekabetinin yol açtığı risklerle aşiretler ve nüfuzlu gruplar arasındaki çekişmeler sebebiyle de ciddi bir belirsizlik içindedir.

Suudi Arabistan'ın geçmekte olduğu sürecin incelendiği bu çalışmada, bir yandan ülkedeki geleneksel din-siyaset dengelerini sarsan kültürel, dinî ve ekonomik reformların yarattığı sonuçlar bir yandan da dış politikadaki alternatif arayışlar, mega projelerle gerçekleştirilmeye çalışılan ekonomik dönüşüm ve Covid-19 pandemisinin yol açtığı zorluklar ele alınarak ülkenin gelecek projeksiyonu tartışılmaktadır.

iNSAMER

IHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية